



کارایی بهرنامهیه کی فیژکردنی پێشنیارکراوی فیژیونی پشتبهستو به مه ند له سه ر ئاراسته بو فیژیون لای فیژخووازی زانکۆ

دالیا هاشم¹ - خالد اسماعیل²

khalid.ismail@koyauniversity.org - dalya.hashim@koyauniversity.org

^{1,2} به شی پهروهردوه و دهرونازی، فاکه لتی پهروهردوه، زانکۆی کۆیه، کۆیه، هه رێمی کوردستان، عێراق.

پوخته ی توژینه وه:

ئامانجی ئەم توژینه وهیه بریتیه له، بونیاتانی بهرنامهیه کی فیژکردنی پێشنیارکراوی فیژیونی پشتبهستو به مه ند (التعلم المستند الى الدماغ) له سه ر ئاراسته بو فیژیون لای فیژخووازی زانکۆی کۆیه، پاشان زانیی کاریگه ری ستراتێیه تی فیژیونی پشتبهستو به مه ند له سه ر ئاراسته بو فیژیون لای فیژخووازی به ده رخستی جیاوازی به لگه داری ئاماری له نیوان تاقیکردنه وه ی پێشینه و پاشینه، دۆزینه وه ی به ها و قه باره ی کاریگه ری بهرنامه که بو ئاراسته بو فیژیون، توژهران له م توژینه وه به دا بو کۆکردنه وه ی زانیاری پێوانه ی (ئاراسته بو فیژیون) ئاماده کرد به سوده رگرتن له ئه ده بیات و توژینه وه کانی پێشو و راپرسی کراوه، که پێوانه ی ئاراسته بو فیژیون له (52) برگه پیکهاتبو، به سه ر چوار ره هه نددا دابه شبو، (زانه کی، سۆزدار، ره فتاری، نیازی ره فتار) دوا ی ده ره یانی تایبه تمه ندیه سایکۆمه تریه کان (راستگۆی و جیگیریی) پێوه ره که ئاماده بو، پاشان توژهران بهرنامهیه کی فیژکردنیان بو په ره پیدانی ئاراسته بو فیژیون لای فیژخووازی زانکۆ، داناو بهرنامه که یان به سه ر نمونه ی توژینه وه که جیبه جیکرد که پیکهاتبو له (38) فیژخواز، پاش چهن دین رێککاری و هاو تاکردنیان له روی ته مه ن و ئاستی زیره کی و ئاستی ئاکادیمی دایک و باوکان و پالنه ری خوێندن، به سه ر دو کۆمه له دا دابه شکران، کۆمه له ی ئه زمونی پیکهاتبو له: (19) فیژخواز که به بهرنامه ی فیژکردنی پێشنیارکراوی فیژیونی پشتبهستو به مه ند وانه یان پێوتراوه، کۆمه له ی رێککاری، که پیکهاتبو له (19) فیژخواز که به رێگای ئاسایی وانه یان پێوتراوه، بهرنامه ی ئاماری (Paired samples T-test) ی بو دو نمونه ی جوت به کاره ینا، بو ده ره یانی ئه نجامی توژینه وه که که به م شیوه یه ی خواره وه بو: ده رکه وت جیاوازی به لگه داری ئاماری له نیوان تاقیکردنه وه ی پێشینه و تاقیکردنه وه ی پاشینه دا نییه له کۆتاییدا به پێی ئه نجامه به ده سه ته اتوه کان چه ند راسپارده و پێشنیاریک خرا نه رو.

کلێله وشه کان: بهرنامهیه کی پێشنیارکراو، فیژیونی پشتبهستو به مه ند، ئاراسته بو فیژیون، فیژخووازی زانکۆ.

The Effectiveness of a Proposed Teaching Program for Brain-Based Learning on An Attitude Toward Learning Among University Students

Dalya Hashim¹- Khalid Ismail²

¹⁺²Department of Education Psychology, Faculty of Education(FEDU), Koya University, Koya, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract:

The aim of this research is to build a proposed curriculum of brain-based learning in the attitude toward learning for students at Koya University ,then to determine the effectiveness of the knowledge-based learning strategy on the direction of learning for students by showing the statistical evidence difference between the pre-test and the backward test ,to find out the effectiveness of the program for orientation for learning. Receiving from previous and surveyed literatures and researches, which consisted of 52 sections, was divided into four dimensions (scientific, emotional, behavior, behavior intention) After extracting the psychometric characteristics (truthfulness and stability), the scale was present. Then the researchers developed a teaching program to develop the orientation for learning by university students, and applied the program to the sample of the study, which consisted of 38 students and were divided. After many training and training, they were selected into two groups. The experimental group consisted of: (19) students who were taught by the proposed student-based learning program, the organizing group, consisting of 19 students who were taught in the normal way, used the Statistical Program Paired Samples T-test for two paired samples, to draw the results of the study, which was as follows: It was found that there was no statistical evidence difference between the pre-test and the later test, and finally, according to the obtained results, the recommendations and recommendations.

Keywords: A Proposed Program, Brain-Based Learning, Attitude Toward Learning, University Student.

ناساندنی توڤڤينه وه كه:**كيشه ی توڤڤينه وه كه:**

پهروهردە و فېركردن بە ھۆكارنكي گرنگ و كاريگەر دادەنریت بۆ بهرەو پېش چونی كۆمه لگه له روی كۆمه لايه تی و ئابوری و سیاسی و روڤشنیری، كه ئەمەش له رینگه ی تاكه كانی ئەو كۆمه لگایه وه دەبیت.

پنویسته له سەر مامۆستا ئەو ھەولانە ی دەیدات له بواری پەروەردە و فېربون بېتە ھۆی بە دەستھێنانی ئەنجامی باش، مامۆستا ئەركی پەروەردەو پېگەیاندن و فېركردنی فېرخوازه كانی لەسەرە، بۆیە لە كاتی وانه وتنه وەدا دەبیت زیاتر گرنگی بە بېركردنە وه ی فېرخوازان بەدات بتوانیت ھاوکاریان بكات تا بتوانن تانا عەقلییه جۆراوجۆره كانیان بە كاریهێنن، چونكه ھەر فېربونیک لەرینگای مېشك تانا عەقلییه كان بېت ئەو فېربونیک ماناداره ئاراسته شی بەرامبەر بە فېربون و تانا و لیها توییه كانی خودی خۆی ئەرینی دەبیت. لە لایه كیتر ئەگەر تەماشابكه ی رەھەندە كانی ئاراسته چوار جۆرن (زانە كی، سۆزداری، رەفتاری، نیازی رەفتار) بە لām له زانكۆكان زیاتر جەخت لەسەر لایه نی زانە كی دەكەنە وه دو لایه نەكە یتر فەرامۆش دەكریت، ھەروەھا توڤڤه ران بۆی دەرکەوت كه ئاراسته ی فېرخوازان بەرامبەر بە فېربون نەرتنیه ئەمەش بە ھۆی بە كاریهێنانی رینگ و شیواز و ستراتیژیە تی كۆن و باوہ كان دەبیت كه مامۆستایان كەمتر گرنگی بە بە كاریهێنانی ستراتیژیە تی فېربونی جۆراوجۆر دەدەن لە كاتی وانه وتنه وەدا بە تاییه تی ئەو رینگایانە ی كه دەبیتە ھۆی زیاتر سەرنج پاكیشانی فېرخوازان و بە كاریهێنان پروسە و تانا عەقلییه كانیان.

توڤڤه ران لە ئەنجامی وانه وتنه وه ی لە بەشە جیا جیا كانی فاكە لتي پەروەردە له زانكۆی كۆیه، وەكو مامۆستا بۆی دەرکەوتە كه ئەو رینگایانە ی مامۆستایان بە كاریدەھێنن بۆ خستنه روی ناوەرۆکی بابەتە جیا جیا كانی پڕۆگرامی خویندن رەنگە تەنھا جەخت لەسەر ئاستە نزمە كانی بېركردنە وه بکەنە وه ئەمەش وا دەكات زوتر لە بېرېچتە وه ئاراسته ی فېرخوازانیش بە شیوه یه كی نەرتنیه دەبیت، چونكه لەو رینگایانە هیچ جۆره چالاکیه كی عەقلی بە كاریا یە تەمەش وا دەكات فېرخوازان بېزاربیت و بېروباوہری بەرامبەر بە خودی خۆی لە روی ئە كادیمی و كەسایه تی و كۆمه لايه تی بە شیوه یه كی نەرتنیه دەبیت باوہری بە توانا كانی خۆی نیه ھەر بۆیە توڤڤه ران بە باشیانزانی كه بەرنامە یه كی فېركردنی پېشنیاركراوی فېربون تاقیبكاتە وه كه ئەویش ستراتیژیە تی فېربونی پشتبەستو بە مەندە بە مەبەستی زانیی كاريگەری لەسەر ئاراسته ی فېرخوازان بۆ فېربون، دەتوانن كيشه ی توڤڤينه وه كه لەم خالە ی خواروہ رونبکە ینە وه:

ئایا بە كاریهێنانی بەرنامە یه كی فېركردنی پېشنیاركراوی فېربونی پشتبەستو بە مەند كاريگەری ھە یە لەسەر ئاراسته ی فېرخوازان بەرامبەر بە فېربون.

گرنگی توڤڤينه وه كه:

ستراتیژیە تی فېربونی پشتبەستو بە مەند یه كیکە لە ستراتیژیە تە گرنگە كانی وانه وتنه وه كه مامۆستا دەتوانیت بە كاریهێنیت بۆ خستنه روی ناوەرۆکی پڕۆگرامی خویندن. ھەروەھا لە بواری ئە كادیمی چەندین توڤڤينه وه ئەنجامدراوہ بۆ زانیی یان ئاشكرا كردنی كاريگەری بە كاریهێنانی ستراتیژیە تی فېربونی پشتبەستو بە مەند لەسەر گەشە پېدانی لایەنە جیاوازه كان لە لای فېرخوازان قوئاغە جیا جیا كانی خویندن وەك توڤڤينه وه ی (الخالدي، 2019)، (ظاهر، 2019)، (بلبکاي، فراحتە، 2021)، (الحوالدة، 2016) (القرارة، 2018)، (Duman، 2006)، (Gultenkin&Ozden، 2008)، (Handayani&Corebima، 2016). ئەنجامی توڤڤينه وه ی (Demirel& Tüfek، 2009) دەریخستوہ كه فېربون پشتبەستو بە مەند كاريگەری ئەرینی ھە یە لەسەر بەرزبونە وه ی دەستكەوت و پەيوەندی ئەرینی ھە یە بە ئاراسته بۆ فېربون لای فېرخوازان زانكۆ، ھەروەھا ئەنجامی توڤڤينه وه ی (Fatima، 2018) دەریخستوہ كه ئاراسته ی مامۆستایان بەرامبەر بە فېربونی پشتبەستو بە مەند و پالنهری فېرخوازان پەيوەندیە كی ئەرتنیه یو.

لهم تووژينه وانهدا دهركه وتوه كه وا فيربوني پشتبهستو به مهند كارىگهري ههيه له سهر گه شه پيدانى دهستكهوتى خوئندن، بىركردنه وه، بىركردنه وهى ره خه گرانه، كارامه ي بىركردنه وهى داھينه رانه، ئاراسته يان به رامبه ر به فيربون ... هتد توانا جوړاو جوړه كاني فيرخوازان، بويه له بهر گرنگى ئه و ستراتىژيه تى فيربونه له بوارى په روه رده و وانده وتنه وه دا هه روه ها له بهر بونى كوومه ئيك تووژينه وهى پيشو نه بونى تووژينه وه له سهر به كارھينانى ئه م ستراتىژيه ته له كوومه لگه ي كوردى تووژهران به گرنگيانزانى كه به رنامه يه كى فيركردنى پيشنياركرائى فيربونى پشتبهستو به مهند له سهر ئاراسته بو فيربون له لاي فيرخوازانى زانكوى كوويه تاقىبكاته وه، چونكه به پيى زانبارى تووژهران (ستراتىژيه تى فيربونى پشتبهستو به مهند) له چه ند شوئيني كى جياواز له گه ل گوړاوى جياواز به زمانى بيانى تووژينه وهى له سهر كراوه، بويه تووژهران هه ستيان به گرنگى ئه و ستراتىژيه تيه كرد له گه ل گوړاوى ئاراسته بو فيربون لاي فيرخوازانى قوناغى سئيه م له بابته تى ئاراسته و رينمايى، له بهر ئه وهى بابته تى ئاراسته و رينمايى يه كيكه له بابته ته گرنگه كان كه يارمه تى فيرخوازانى ده دات كه ئاراسته ي ئه رينى هه بيت بو فيربون.

گرينگى ئه م تووژينه وهيه له م خالانه ي خواره وه دا كورته ده كرتيه وه:

- 1- تووژينه وهى به كارھينانى به رنامه يه كى فيركردنى پيشنياركرائى فيربون پشتبهستو به مهند نوئيه به پيى زانبارى تووژهران له كوردستاندا تووژينه وهيه كى هاوشيوه ئه نجامنه دراوه.
- 2- تووژينه وه له ريگاي به كارھينانى به رنامه يه كى فيركردنى پيشنياركرائى فيربونى پشتبهستو به مهند له گه ل ئه و گوړاوه (ئاراسته بو فيربون) كه گوړاويكى گرينگى تووژينه وه كه يه له لاي فيرخوازانى زانكوى كوويه.
- 3- ئه م تووژينه وهيه بو ماموستانيانى زانكو گرنگه بو چونيه تى شاره زابونيان له به كارھينانى ستراتىژيه تى فيربونى پشتبهستو به مهند بو خستنه روى ناوهرؤكى بابته ته جياوازه كاني پروگرامى خوئندن.
- 4- پيشكه شكردنى بابته تى ئاراسته و رينمايى به شيوه يه كى نوئى به به كارھينانى به رنامه يى فيركردنى پيشنياركرائى فيربونى پشتبهستو به مهند به پشتبهستن به كوومه ئيك ريگاي وانده وتنه وه.
- 5- به كارھينانى به رنامه يه كى فيركردنى پيشنياركرائى له وانده يه سود به ماموستا و فيرخوازيش بگه يه نيئت، له ريگه ي ئه و چالاكيبانه ي كه فيرخوازانى ئه نجامى ده دات، له وانده يه بيئته هوئى به رزكردنه وهى ئاستى فيربون.
- 6- پيشكه شكردنى پيوهرى ئاراسته بو فيربون ده كريت له داها تودا سودى ليوهر بگيريت له لايه ن تووژهرانيتر.
- 7- پيشكه شكردنى كوومه ئيك راسپارده و پيشنيار كه به شدارى بكات له به رزكردنه وهى ئاستى ستراتىژيه ته كاني وانده وتنه وه له لايه ك ئاراسته بو فيربون له لايه كيتر.
- 9- بيئته سه رچاوه يه ك بو فيرخوازان و ماموستانيان له پرؤسه ي په روه رده و فيركردن و بو ده وله مهند كردنى كتىبخانه ي كوردى.

ئامانجه كاني تووژينه وه كه:

ئامانج له م تووژينه وهيه برىتبه له:

- 1- بونياتنانى پيوهرى ئاراسته بو فيربون لاي فيرخوازانى زانكوى كوويه.
 - 2- زانينى كارىگهري به كارھينانى به رنامه يه كى فيركردنى پيشنياركرائى فيربونى پشتبهستو به مهند لاي فيرخوازانى كوومه له ي ئه زمونى و كوومه له ي ريككارى له سهر ئاراسته بو فيربون.
- گرىمانه كاني تووژينه وه:
- هه يچ جياوازيه كى به لگه دارى ئامارى له ئاستى دو لاي ئه لفا (0.05) به ديناكريت له نيوان ناوه ندى نمره كاني فيرخوازانى كوومه له ي ئه زمونى كه به ستراتىژيه تى فيربونى مهند ده خوئين و ناوه ندى نمره كاني فيرخوازانى كوومه له ي ريككارى كه به ريگاي ئاسايى ده خوئين له ئاراسته بو فيربون.
- سنورى تووژينه وه كه:**

- سنوری مرقوبی: فیرخوازانی قوناغی سییه م بهشی پهروهردی و دهرنوزانی له فاکه لئی پهروهردی زانکۆی کۆیه.
 - سنوری کات: وهرزی دوهم سالی خویندنی (2023-2024) ز.
 - سنوری شوپن: زانکۆی کۆیه.

پیناسه ی چه مکه کان: Definition of the Terms

یه که م: کارایی: (فاعلية – Effectiveness)

۱- پیناسه ی (شحاته و نجار، 2003) بۆ کارایی: "بریتیه له خستنه روی راده ی کاریگه ری گۆراوئیکی سه ره به خو له سه ر گۆراوی پاشکو" (شحاته و نجار، 2003: 230)

۲- پیناسه ی (علی، 2011) بۆ کارایی: توانای گه یشتنه به ئه نجامئیکی مه به ستدار، یان توانای به دیه پینانی ئامانجه کان و گه یشتن به ئه نجامه خوازراوه کان تا ئه و په ری توانا (علی، 2011: 39)

دوهم: به رنامه یه کی فیرکردنی پینساریکراو:

۱- پیناسه ی (الطیعی، 2014) بۆ به رنامه یه کی فیرکردنی پینساریکراو: بریتیه له به رنامه یه کی فیرکاری و فیربون پیکدیت له کومه ئیک ستراتیزیاتی فیرکاری و چالاککی ئاسانکاری ده کات بۆ کرداری فیربون له لای فیرخواز له سه ر بنه ماکانی فیربون پشتبه ستو به مه ند، له گه ل هه لپژاردنی ژینگه یه کی گونجاو ناوه روکی به رنامه ی فیرکاری پشتبه ستو به مه ند له پینچ هه نگا و له خو ده گریت که ئه مانه ن: (ئاماده کردن، وه رگرتن، ورده کاری یان فراوانکردن، پیکه پینان یادگه، به کخستنی کرداری) (الطیعی، 2014: 117)

۲- پیناسه ی رینککاری بۆ به رنامه یه کی فیرکردنی پینساریکراو: بریتیه له سیسته میکی فیرکاری پشتبه ستو به مه ند که ئامانجی گه شه سه نندنی ئاراسته ی بۆ فیربون له لای فیرخوازانی زانکۆی کۆیه، به رنامه که ئه م یه کانه له خو ده گریت (ئامانجه کان، ناوه روکی زانستی به رنامه که، هۆکارو ئامرازه کان، رینگکانی وانه وتنه وه ی به کارهاتو بۆ پیشکه شکردنی ناوه روکه که به فیرخوازان).

سییه م: فیربونی پشتبه ستو به مه ند (التعلم المستند الی الدماغ-Brain based learning)

۱- پیناسه ی (ابراهیم، 2022) بۆ فیربونی پشتبه ستو به مه ند: بریتیه له کومه ئیک ستراتیزیاتی فیرکاری ئامانجدار که له پرۆسه ی فیربون جیه جیده کریت که په یوه سه ته به پیکهاته و کارکردنی میشک لای فیرخوازان، فیرخواز سه نته ره مامۆستا ئاسانکاری ده کات بۆ پرۆسه ی فیربون به رزگردنه وه ی توانای چاره سه رکردنی زانیاریه کان به رینگه یه کی مانادار (ابراهیم، 2022: 239)

۲- پیناسه ی رینککاری فیربونی پشتبه ستو به مه ند: بریتیه له و ستراتیزیاتییه کی که پشت به بنه مای میشک ده به ستیت بۆ فیربون کومه ئیک رینگای جۆراوجۆر له خو ده گریت له رینگه ی چه ند هه نگاویکی دیاریکراو به پیتی پلانئیکی دارئیزاو له لایه ن مامۆستاوه له ناو پۆلی خویندنی جیه جیده کریت ئامانجی فیربونئیکی واتاداره.

چواره م: ئاراسته (الاتجاه- Attitudes)

۱- پیناسه ی (ئه لپۆرت، 1935): ئاماده باشییه کی ده رونی و ده ماری تاکه، له رینگه ی ئه زمونه وه رینکخراوه و کاریگه رییه کی ئاراسته و دینامیکی ده کات له سه ر وه لآمدانه وه ی تاک بۆ هه مو بابته کان و حالته کان که په یوه ندی پیوه هیه (Allport, 1935, 798-844).

۲- پیناسه ی (نیوکامب، 1986): بریتیه له رینکخستنی زانیاری تاک به شیوه یه کی ئه رینی بیت یان نه رینی به رامبه ر به شته کان یان که سه کان یان هه لوئسته کان (العتم، 2013: 195).

۳- پیناسه‌ی ریککاری بۆ ئاراسته: تیکرای ئەو نمره‌یه که نمونه‌ی تووژینه‌وه که به‌ده‌ستیده‌هینیت له کاتی جیبه‌جیکردنی پپوه‌ره که به‌سه‌ر نمونه‌ی تووژینه‌وه که‌دا.

پینجه‌م: ئاراسته بۆ فیربون (اتجاه نحو التعلم – Attitudes towards learning)

۱- پیناسه‌ی ئاراسته بۆ فیربون: بریتیه له وه‌سه‌ت و بیروباوه‌ر و به‌هایانه‌ی که‌تا که‌هیه‌تی به‌رامبه‌ر به‌ پرۆسه‌ی فیربون و به‌ده‌سته‌هینانی زانیاری ئەو ئاراستانه نوینه‌رایه‌تی ئەو فاکتهره‌ ده‌رونی و عه‌قلیانه ده‌که‌ن که کاریگه‌رییان ده‌بیت له‌سه‌ر ئاستی ئاماده‌ی تاک بۆ فیربون و هاندان و ده‌سته‌وته‌نی زانیاری و په‌ره‌پیدانی توانا و کارامه‌یه‌کانیان، ئاراسته ده‌کریت ئه‌رینی یان نه‌رینیبیت (Pekrun, Titz: 2002, 91).

۲- پیناسه‌ی ئاراسته بۆ فیربون: بریتیه له وه‌سه‌ت و بیروباوه‌ره‌ی که تاک به‌رامبه‌ر به‌ پرۆسه‌ی به‌ده‌سته‌هینانی زانیاری و شاره‌زایی هه‌یه‌تی، ئەو ئاراستانه ده‌توانن کاریگه‌ریه‌کی به‌رچاویان هه‌بیت له‌سه‌ر پالنه‌ر و سه‌رکه‌وته‌نی تاک له‌ پرۆسه‌ی فیربونا (Eccles, Wigfield: 2002, 109).

چه‌مکی فیربون پشتبه‌ستومه‌ند:

فیربون پشتبه‌ستومه‌ند بریتیه له هه‌ماهه‌نگی نیوان هه‌رسی لایه‌نی ده‌مارزانی و ده‌رونزانی مه‌عریفی و په‌روه‌رده. هه‌ندیک جار ئاماژه‌یه بۆ پیکه‌وه کارکردنی می‌شک و مه‌ند و په‌روه‌رده (Dubinsky et al., 2013: 321). ئامانجی سه‌ره‌کی فیربون پشتبه‌ستو به مه‌ند بریتیه له‌وه‌ی چۆن می‌شکی مرۆف له‌ روانگه‌ بایه‌لوژیه که‌یه‌وه ره‌خساوه بۆ فیربون (Tokuhama-Espinosa, 2011). جینسین پینوايه فیربون پشتبه‌ستو مه‌ند بریتیه له "فیربون به‌جۆرێک که می‌شک به‌شیوه‌ سروشتیه‌که‌ی دیزاین کراوه بۆ فیربون" (لا. ۴).

پیشناری ئەوه‌ده‌کات که ئەم جۆره‌ی فیربون پینووستی به‌ به‌گه‌رخستنی چالاکانه‌ی مه‌به‌ستداری ئەو ستراتژیانه هه‌یه که له‌ په‌رنسپه‌کانی ده‌مارزانییه‌وه وه‌رگیراون. فیربون پشتبه‌ستو به مه‌ند هه‌ردو لایه‌نی ده‌رونی بایه‌لوژیای مرۆف له‌به‌رچاوده‌گریت له‌پرۆسه‌ی فیربونا. ئەمه‌ ئەوه‌ ناگه‌یه‌نیت که وه‌ک راجه‌ته‌یه‌ک له‌به‌رده‌ستدا بیت بۆ فیربون، به‌لکو جۆرێکی فیربونه که مه‌به‌ستیه‌تی تیۆریک بدات به‌ده‌سته‌وه که یارمه‌تی مامۆستایان بدات بتوانن ژینگه‌یه‌کی وه‌های فیربون به‌رخسین که تیدا می‌شکی فیرخوازه‌کان ئەوه‌په‌ری توانای له‌فیربونا به‌گه‌رخیت. پۆلی فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند پۆلیکه که له‌ روی کۆمه‌لایه‌تیه‌وه وروژینه‌ره، له‌روی هه‌لچونه‌وه پارێزراوه، له‌روی فیربونه‌وه ئاله‌نگاره. ئەم جۆره‌ پۆلانه ژینگه‌یه‌کی کارلیک که‌ره‌وه له‌هه‌مان کاتدا فیرخواز وه‌ک تاکیکی سه‌ربه‌خۆ ته‌ماشاده‌کات هانی داهاپنان و نوێگه‌ری ده‌دات (Caine and Caine 1994: 91).

سێ پایه‌ی سه‌ره‌کی فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ندی له‌پۆلدا هه‌ستیان پیده‌کریت: ئاماده‌ی بونی ته‌واوه‌تی (relaxed alertness)، ره‌خساندنی باشترین ژینگه‌ی فیربون (orchestrated immersion)، پرۆسه‌ی چالاک (active processing) (Caine & Caine, 1994: 95). ئەم بنه‌مایانه به‌ کۆله‌که‌ی سه‌ره‌کی جیبه‌جیکردنی فیرکردن له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند داده‌نرین. مه‌به‌ست له‌بنه‌مای یه‌که‌م چه‌مکیکه‌ کاین و کاین دایانرێژاوه بۆ له‌به‌رچاوه‌گرتنی لایه‌نه هه‌لچونیه‌کانی فیرخواز له‌کاتی پرۆسه‌ی فیربونا. هه‌مو فیربونیک کاریگه‌ری هه‌لچونی هه‌یه‌له‌سه‌ر فیرخواز. ئەم کاریگه‌ریه ده‌کریت ئه‌رینی بیت یان نه‌رینیبیت ئەمه‌ش ده‌وه‌ستیه‌وه سه‌ر ژینگه‌ی فیربون و فیرخوازه‌که. کاین و کاین (1994: 96) پیشناری ئەوه ده‌که‌ن که ژینگه‌یه‌کی فیربونی وه‌ها به‌رخسین که له‌روی ئاله‌نگاریه‌وه زۆر ئاست به‌رزبیت و هه‌ره‌شه و مه‌ترسی ده‌رونی له‌سه‌ر فیرخوازه‌کان نه‌بیت بۆ ئەوه‌ی بتوانریت فیربونیک ئه‌رینی بۆ فیرخوازه‌کان به‌رخسینریت. فیرخواز له‌وانه‌یه‌ روه‌روی نادلنیایی ببیته‌وه کاتیک بۆماوه‌یه‌کی درێژ زانیاری زۆرو نوێ ده‌خریته‌ به‌رده‌ست، به‌لام ده‌بیت هه‌ست

به پاريزراوی و سه‌لامه‌تی بکه‌ن و هه‌وئی فیربون بده‌ن. فیرخوازن باشتر فیرده‌بن کاتیک هانده‌درپن بو ئه‌وه‌ی له‌زوئی سه‌لامه‌تی (comfort zone) بینه‌ده‌روهه، به‌لام له‌هه‌مان کاتیشدا ده‌بیت هه‌ست به‌سه‌لامه‌تی بکه‌ن که‌تیک ئاله‌نگاری تازه‌یان روه‌روه‌یه‌ته‌وه (Caine & Caine, 1994: 99).

ره‌خساندنی باشترین ژینگه‌ی فیربون (orchestrated immersion) چه‌مکئیکی دیکه‌یه که‌ئاماژه‌یه بو پرۆسه‌یه کی جیهانی بو فیربونی زانیاری نوئی. به‌دیاریکراوی مه‌به‌ست له‌م چه‌مکه‌ توانای مامۆستایه بوئه‌وه‌ی زانیاریه‌کان له‌لاپه‌ره‌کاندا ده‌ربه‌ینیت و ژیانیان به‌به‌ردابکات. دروستکردنی ئەزموونیکی فیرکردنه که فیرخواز تا ئەوه‌په‌ری توانا زانیاری وه‌رگریت و به‌یادگه‌ی بسپیری به‌هه‌ماهه‌نگی له‌گه‌ل توانا که‌سیه‌یه‌کانی خوئی. ئەمجۆره ژینگه‌یه پیکدیت له‌تیکه‌له‌یه‌ک له‌بنه‌مای پێشبینیکراو و پێشبینینه‌کراو که ئاله‌نگاری ده‌که‌ن، مانایان هه‌یه، هه‌ماهه‌نگن له‌گه‌ل میشکی مروّف.

چه‌مکی سییه‌م که چه‌مکی پرۆسه‌ی چالاکه مه‌به‌ست لیدر و ستکردنی مانایه له‌ئه‌زموونی فیربون. کاتیک فیرخوازن پرۆسه‌ی چالاک به‌گه‌رده‌خه‌ن ده‌توانن په‌رچه‌کرداریان هه‌بیت، ته‌ماشای شیوازه‌کان بکه‌ن، به‌راوردی ئه‌وشتانه بکه‌ن که ده‌یزانن له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی که ده‌یبینن و ده‌یبستن و په‌یوه‌ندی له‌نیوانیاندا دروستبکه‌ن ئەمه‌ش ریگه‌یه‌که بو تیگه‌شتن نه‌ک ته‌نها له‌به‌رکردن.

لایه‌نیکی دیکه‌ی بایه‌خ پیدانی فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند بریتیه‌یه له‌په‌یوه‌ندی نیوان جه‌سته و مه‌ند. سه‌ره‌رای زیادکردنی چه‌زی خویندن و هه‌بونی پالنه‌رو ده‌ستکه‌وتی خویندن، توئینه‌وه‌کان ئاماژه‌به‌وه‌ ده‌که‌ن که په‌روه‌رده‌ی فیزیکی و جولانی رۆژانه کاریگه‌ری ئه‌ریی ده‌بیت له‌سه‌ر فیربون (Gearin & Fien, 2016: 15; 2015; Stevens-Smith, 2016: 719). گیفین ئەمه ناوده‌نیی سیستمی فیربونی فیزیکی "physical learning system" (Given, 2008: 8). گیفین پێیوایه که ده‌بیت له‌پرۆسه‌ی فیربوندای وه‌ک چۆن ئاله‌نگه‌ریه‌یه ئەکادیمییه‌کان و ئەرکه‌کان به‌گه‌رده‌خرپن، ده‌بیت سیستمی فیربونی فیزیکی له‌پرۆسه‌ی فیربوندای چالاک بکریت. هه‌روه‌ها ئەماژه‌به‌وه‌ده‌دات که په‌یوه‌ندی بایه‌لوژی و ده‌مارزانی ئه‌وه‌یان نیشانداوه که راهێنان نه‌ک ته‌نها سویری خوین چالاک ده‌کات، به‌لکو ده‌بیته‌هۆی گه‌شه‌ی خانه‌کان و ده‌ردانی دۆپامین (dopamine) که یارمه‌تیده‌ری ریکخستنی هه‌لچونه‌کانه. هه‌ربۆیه‌ جووله و چالاک له‌ناوه‌نده‌کانی خویندندا ئاستی فیربون به‌رزده‌کاته‌وه‌و ئاستی ئەکادیمییش باشتر ده‌کات.

توئینه‌وه‌کانی دۆنیلی و لامبۆرنی (2015: 36) پشتگیری ئه‌وه‌ده‌که‌ن که فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند کاریگه‌ریه‌کی ئه‌ریی باشیان هه‌یه له‌سه‌رده‌رئه‌نجامه‌کانی فیربون. هه‌روه‌ها توئینه‌وه‌کان ئه‌وه‌شیان ده‌رخستوه که ده‌رئه‌نجامه‌کانی به‌کارهێنان فیربون که‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند زۆر زیاتر و باشتر له‌شیوازه‌ته‌قلیدییه‌کانی فیرکردن (Jensen, 1998: 9). چه‌ندین توئینه‌وه ئەنجامدراون به‌مه‌به‌ستی زانیی کاریگه‌ری فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند له‌سه‌ر ئاراسته‌ی فیربونی فیرخوازن (Akyurek & Afacan, 2013: 109; Neve, Hart, & Thomas, 1986: 145; Saleh, 2011: 19; Samur & Duman, 2011: 257; Shabatat & Al-Tarawneh, 2016: 162). فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند سه‌ره‌رای کاریگه‌ری ئەکادیمی کاریگه‌ری کۆمه‌لایه‌تی و هه‌لچونیشی—هه‌یه. ئەم شیوازه‌ی فیربون ده‌بیته‌هۆی زیادکردنی ئاراسته‌ی فیربون و هاندانی فیرخوازن له‌ناو‌پۆلدا (Akyurek & Afacan, 2013: 119). ئەم ده‌رئه‌نجامانه له‌فیرخوازی لاو (Samur & Duman, 2011: 260) و به‌ته‌مه‌نیشدا (Saleh, 2011: 20; Shabatat & Al-Tarawneh, 2016: 165) سه‌لمیتراون. دومان ئه‌وه‌ی بو ده‌رکه‌وتوه ئاستی ئەو فیرخووانه‌ی سویدیان له‌به‌رنامه‌ی فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند وه‌رگرتوه زۆر به‌رزتره‌ له‌و کۆمه‌له‌ی ریککاری که فیرخوازن که به‌شیوازه‌نه‌ریتیه‌یه‌کان فیرکراون. به‌هه‌مان شیوه ئەم ده‌رئه‌نجامانه له‌و توئینه‌وانه‌شدا سه‌لمیتراون که له‌سه‌ر فیرخوازی به‌ته‌مه‌ن ئەنجامدراون (Dubinsky, Roehrig & Varma, 2013: 317).

پرانسیپه کانی فیربون پشتبهستو بهمه‌ند:

توژینه‌وه کانی جینسین له ژیر کاریگه‌ری کاره سه‌ره‌تاییه کانی کاین و کاین بون. دوازه پهنسیپی سه‌ره‌کی هه‌ن که له‌لایه‌ن کاین و کاینه‌وه دیزاینکراون. پرانسیپه‌کان وه‌ک نه‌خشه‌ریگایه‌کن بۆ دیاریکردنی پرۆگرامه‌کان و میتۆده‌کانی وانه‌وتنه‌وه له‌کاتی پشتبه‌ستن به‌ پرۆگرامی فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند له‌پۆلدا، بۆ رینۆئینیکردنی مامۆستاکان له‌کاتی هه‌لبژاردنی ستراتژییه‌تیکی گونجاوی فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند. به‌هه‌مان شیوه جینسین (۲۰۰۸) چه‌وت قۆناغ پێشنیار ده‌کات " که‌ره‌سته نه‌ک نه‌خشه‌ریگا" (لا. ۲۱۴).

ئه‌وه پرانسیپانه‌ی له‌لایه‌ن کاین و کاینه‌وه کاریان له‌سه‌ر کراوه هه‌ماهه‌نگیکردنه له‌نیوان چه‌سه‌له‌ته بایۆلۆژییه‌کان و ده‌مارزانییه‌کان و کاریگه‌رییان له‌سه‌ر پرۆسه‌ی فیربون. بۆ نمونه، ئه‌وان پێیانوايه فیربون پرۆسه‌یه‌کی پارائیلیه که مه‌به‌ست لێ ئه‌نجامدانی چه‌ندین ئه‌رکه له‌یه‌ک کاتدا، وه‌ک ورۆژینه‌ره‌کانی هه‌لچونه‌کان، باوه‌ره‌کان، خه‌یا له‌کان. که‌واته فیربون سه‌راپا پرۆسه‌یه‌کی سایۆلۆژییه، به‌جۆریک هه‌رشتیکی کاریگه‌ری هه‌بیت له‌سه‌ر لایه‌نی ده‌رونی مرۆف وه‌ک فشار، خۆراک، وه‌رز، ته‌کنیکه‌کانی ئارامکردنه‌وه کاریگه‌ریان ده‌بیت له‌سه‌ر توانای مێشکی مرۆف بۆ فیربون.

هه‌ر پهنسیپلیکی کارکردیکی ده‌مارزانی ده‌خاته‌رو و چۆن ده‌توانیت که‌ره‌سته‌یه‌ک بخاته به‌رده‌م مامۆستا بۆ ئه‌وه‌ی له‌کاتی وانه‌وتنه‌وه‌دا و له‌پۆلدا سوودی لێوه‌رگرن. چوارچێوه‌ی ئه‌م پهنسیپلانه‌ی له‌کاین و کاین وه‌رگرتوه به‌کاربه‌ێنانون بۆ ئه‌وه‌ی مامۆستاکان بتوانن سوودیان لێوه‌رگرن وه‌ک نه‌خشه‌ریگایه‌ک و پلانێک که به‌ئاسانی له‌ناو پۆلدا به‌کاربه‌ێنن به‌جۆریک له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند بێت.

چه‌ندین توژینه‌وه ئه‌نجامدراون که جه‌خت له‌سه‌ر گرنگی تیگه‌شتن له‌ مێشک و هه‌زی مرۆف ده‌که‌نه‌وه و کاریگه‌ری له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که چۆن بتوانرێت له‌ پۆلدا له‌پرۆسه‌ی فیرکردنی فیرخوازه‌کاندا سوودی لێوه‌ریگه‌ردرێت (Berninger & Richards, 2002: 11; Rothbart and Posner, 2006: 147; Jensen, 2005: 76). فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند جۆریکه له‌تیۆریا که یارمه‌تی مامۆستایان ده‌دات که شیواز ریگای وانه‌وتنه‌وه‌ی خۆیان دیاریبکه‌ن له‌ناو پۆلدا، یارمه‌تیان ده‌دات تیگه‌ن که شیوازی فیربونی هه‌ر فیرخوازیکی له‌فیرخوازیکی دیکه جیاوازه (Connell, 2009: 28). له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا ده‌بیت لایه‌نی فسیۆلۆژی فیرخوازه‌کانیش به‌گرنگیه‌وه ته‌ماشابکرێت (Caine, Caine, McClintic and Klimek, 2009: 4).

دوازه پرانسیپه‌که‌ی کاین و کاین هه‌ماهه‌نگییه‌که له‌نیوان فیربون له‌سه‌ر بنه‌مای مه‌ند و ریکخه‌ستی ورۆژینه‌ره‌کانی مێشک له‌ریگه‌ی پیکه‌وه کارکردنی مه‌ند و جه‌سته. پێنوايه بۆ ئه‌وه‌ی به‌ته‌واوی تیگه‌ین که مرۆف چۆن فیرده‌بیت ئه‌وا ده‌بیت هه‌رسێ لایه‌نی مێشک و مه‌ند و جه‌سته وه‌ک یه‌ک یه‌که ته‌ماشابکه‌ین، که ئه‌مه‌ش له‌ریگه‌ی دوازه پرانسیپه‌که‌وه ده‌بیت. دوازه پرانسیپه‌که ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ن (Caine and Caine, 2000: 3-9):

۱- هه‌مو فیربونیکی لایه‌نی فسیۆلۆژی ده‌گرته‌وه:

گرنگیان به‌هه‌مو هه‌سته‌وه‌ره فسیۆلۆژییه‌کانی جه‌سته ئه‌وه‌له ده‌خاته به‌رده‌م فیرخواز که ئه‌زمونیکی گشتگیرانه‌ی هه‌بیت له‌کاتی فیربوندا. هه‌روه‌ک هه‌ریه‌ک له‌ له‌ کاین و کاین، مکلینتیک و کلیمیک (۲۰۰۹) ئاماژه‌یان پێداوه " هه‌مو فیرخوازیکی باشر فیرده‌بیت ئه‌وه ئه‌زمونی فیربونه‌ی که ده‌یکات کۆی هه‌سته‌وه‌ره‌کانی، کرداره‌کانی، خوله‌کانی، بریارانه‌کانی بگرته‌وه" ((p. 147)). ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌کاته به‌دیدیت کاتیک هه‌ل به‌ فیرخواه که بدریت که په‌یوه‌ندیه‌ک دروستبکات له‌نیوان وشه‌کان، جوله‌ جه‌سته‌یه‌یه‌کان، به‌کاره‌ێنانی مۆسیقا بۆ باشرکردنی یادگه‌، وینه‌کێشان و دروستکردنی په‌یکه‌ر که هێما بن بۆ زانیارییه‌کان. ئه‌مه‌ واده‌کات فیربونه‌که به‌مانا و راسته‌قینه‌ ده‌رکه‌وێت.

۲- میسک هه بویه کی کومه لایه تیه:

مرۆف پیویستی به هه بونی په یوه ندییه کومه لایه تیه کانه بو ته وهی هه ست و سۆزو خو شه ویستی به ده سته ییتیت. به هه مان شیوه مرۆفه کان کاریگه ری ده خه نه سه ر یه ک به هۆی ره فتار و باوه ره کانیا نه وه. که واته کار لیک کی کومه لایه تی ریگایه که بو ته وهی فیخو ازان به ژداربن و تو ریکی په یوه ندی دروست بکه ن تا باش ترن فی رین. کاری گرو پی و پیکه وه کارکردن له گه ل هاو کاره کان به ژداربی یکردنی زانیاریه کان یه کیکه له و ریگه سه رکه وتوانه ی که چانسی. فی ربون زور باش تر ده کات. ئەم جو ره چالاکیانه هیز ده به خشیته فیخو ازه کان که روبه روی ئاله نگاریه کان بینه وه چ له ژیا نی که سیکی خو یاندا بن یان له ژیا ن ئە کادیمیا ندا بی ت، چونکه متمانه به خو بونیان پی ده بخشیت و ده بیته پالنه ریکی باش بو یان.

۳- هه مومان چه زی گه ران به دوای مانا مان تیدایه:

هه بونی مانا جو ریکی له هه سته یکی ئارامی به مرۆف ده به خشیت، له کاتی هه بونی هه سته ی ئارامیدا مهن دی مرۆف له باش ترین حاله تی فی ربونیدا یه. ئەمه ش ده ره نه نجامی دروست کردنی ئەو په یوه ندییه که دروست ده بی ت له نیوان هه بونی ئامانج، تیگه شتن، دروست کردنی په یوه ندی له گه ل باب ته کانی فی ربون. مه به ست له وه بریتیه له وهی که فیخو از ده بی ت باب ته کانی فی ربون به ستنه وه به ژیا نی خو یان، زانیاریه کانیا ن، چه زه کانیا نه وه. ئەمه ش زور جار ده کریت مامۆستا کان له ریگه ی چیرۆک، کتیب، هونه ره، به ژداربی کردنی ئەزمونه کان و سیناریوی راسته قینه ی ژیا ن یان هه ر ریگه یه کی دیک که باب ته کانی فی ربون به سته یته وه به ژیا نی رو ژانه وه.

۴- گه ران به دوای مانا ده ره نه نجامی یه که خسته ی شیوه کانه (patterning)

فی ربون و شیوه کان پیکه وه گریدارون. هه مو مرۆفه کان ناچارن هه مو که س و شته کانی ده وره بریان بنا سته وه، ناویان لینین و ریکیان بخره ن به جو ریکی که میسک لیا ن تی بگات. شیوه کان بریتین له ریگه یه کی تایه تی که هه ر شته یی ده بی ت چون بی ت و چون ریکی بخریت و چون روبدا ت. هه ر شیوه یه کیش له لای هه رکه سیک به جو ریکی ده بی نریت و لپی تیده گات.

۵- هه لچونه کان رو لی گرنگیا ن هه یه له شیوه کاند:

هه لچونکامان کاریگه ریان هه یه له سه ره له ژار دنه کانمان، کاردا نه وه کانمان، هه سته کانمان له ژیر کاریگه ری هه لچونه کانماندا یه، که ده کریت ئەرینی بی ت یان نه ری نی. هه لچونه کان چالاکیه کان وه ها ری کده خات که کار ده کاته سه ر بریا ره عاقلانیه کانمان و کاریگه ری له سه ر هزرمان ده بی ت. که واته هه لچونه کان کار ده کانه سه ر ئەو زانیاریانه ی که فی ریان ده بین. ئەمه ش واته هه لچونه کان هه لی فی ربونن که ده کرت مامۆستا به کاریان به ییتیت یان به جو ریکی ئاراسته یان بکات که چه زی فیخو ازه که بو فی ربونه که زیاتر بکات. هه لی قورس زور جار چیرۆکی خو ش ده به خشیت کاتیک پالنه ریکی به هیزی له پشته وه یه که ئەمه ش ده ره نه نجامی ئاراسته کردنی هه لچونه کانه. هه ر بو یه گرنگه مامۆستا کان هه لچونی یاری و خو شی چیرۆدن له وانه کان له ناو فیخو ازه کاند دروست بکه ن، چونکه له م کاتانه دا مهن د توانای فی ربونی باش تر ده بی ت له کاتیک که فیخو ازه که چه زی بو وانه و باب ته کان نابیت.

۶- کارکردنی مهن د پرۆسه یه کی به شه کی و گشتیه له یه ک کاتا:

زور جار باب ته کانی فی ربون به ته نها و وه ک به ش له وانه یه مانایه ک نه ده نه ده سته وه، وه ک په زلیک به ته نها که ه یچ مانایه کی نییه، به لام کاتیک هه مو به شه کان پیکه وه ده به سترینه وه ئەوکات مانا که مان بو رنده بیته وه. که واته پیویسته له یه ک کاتا ته ماشای وینه گه وره که بکریت و ته رکیزیش بخریته سه ره شه کان بو ته وهی به ته وای تی بگه یین (Caine, 150: 2000, McClintic, and Klimek). که واته فی ربون بریتیه له تیگه شته ی هه مه لایه نانه ی باب ته کان.

لههه مان کاتدا تیگه شتن له بهشه کان یارمه تی فیخواز ده دات درک به گرنگی و بایه خێ ئه و بۆشاییه بکات که به شه کان رۆلیان ههیه له پرکردنه وهی. کهواته ههه گشت و ههه ورده کاری و به شه کان ده بیته له هه مان کاتدا گرنگیان پیدریت.

7- فیرون لهیه ککاتدا ههه ته رکیزه وه ههه تپروانین:

ته رکیزکردن له سهه زانیارییه نوپیه کان زۆر گرنگی بۆ ئه وهی له یادگه دا بمیننه وه. ههروه ها ژینگه ی ده وره وهی فیخوازه کهش رۆلی سهه ره کی ههیه له وهی که چۆن ئهه زانیاریان ده چنه یادگه وه. کاتیک فیخوازه کان تپروانینه کانی هاوا ههنگه له گه ل ئه زانیاریانه ی وه ریده گرن باشت ده توان وه ریان بگرن و له یادگه یاندا بمیننه وه.

8- فیرون ههه ههسته کیه وه ههه نهسته کیه:

هه ندیک له ئامانجه کانی فیرون بریتیه له وهی که چۆن هه ندیک زانیاری به شیوه یه کی نهسته کی وه رگرن که دواترن بتوانن بشیوه یه کی نهسته کی کۆنترۆلی بکه ین. کهواته ئهه پرۆسه یه ده کریت ههه خۆویستانه ههه خۆنه ویستانه بیته، مامۆستا کان ده توانن فیرونی نهسته کی بکه نه ههسته کی. ئه مهش ئه وه ده گه یه نیت که فیخواز نه ک ته نها فیرونیته، به لکو چۆن و چی فیره دن، ئه مهش پیده وتریت میتاکۆگنیشن (Metacognition). بۆ ئه وهی ئهه جو ره فیرونه روبدات پتویسته فیخواز کاردانه وهی هه بیته بۆ ئهه با به ته ی که فیرونی ده بیته، ههروه ها هه ولی ئه وه مان پیده به خشیته که هه لسه نگاندن بۆ ئاستی توانای فیرون و به ره و پشچونمان بکه ین، ئه مهش له رینگه ی پرسیارکردن له بۆچون و تپروانیی فیخوازان له باره ی ئهه با به تانه ی که تازه فیرونی.

9- لانی کهم دو جو ری یادگه مان ههیه:

له ئاستی سهه ره تای فیرون ته نها وه رگرتی هه ندیک زانیاریه و هیشتنه وه یانه له مه نددا، به لام له پرۆسه ی دوه مدا پیکه وه به ستی زانیاریه کان و پیدانی مانایه پیمان. به کیک له رینگا باوه کان ئه وه یه که زانیاری ده درتته فیخواز بۆ ئه وهی له به ربیکات و دواتر به بیریتته وه. به لام رینگای دوهه ئه وه یه که چۆن وا له فیخواز بکریت چه ندین سیسته می فیرون و به کاره یانی یادگه بخاته گه ر بۆ ئه وهی ئهه با به تانه ی که فیریان ده بیته لیمان تیبگات و به تیگه یشتن له مانا کانیان له یادگه یدا بیانیه یته وه. له به رکردن پرۆسه یه کی ساده و ئاسانه، مه رج نییه هه له بیته، به لام فیخواز تیبگات له وه که له به ریده کات به ئاسانیش به بیریتته وه. "هه مو فیخوازه کان باشت فیره دن کاتیک ئه زمونی ئهه با به تانه ده که ن که فیریان ده کرین" (Caine, Caine, McClintic, and Klimek, 2009: 204)

10- ده کریتته په ره به فیرون بدریت:

مامۆستا کان ده توانن یارمه تی فیخوازه کانیان بدن که په ره به فیرونه کانیان بدن و به په نه وه بۆ ده ره وهی پۆل و قوتابخانه. فیرون ته نها له ناو پۆلدا کورت ناکریتته وه، به لکو چه ندین ژینگه و شوینیتیه ده گریتته وه که پتویسته مامۆستا کاری له سهه بکات. ههروه ها ده بیته ئه وهش له به رچاوبگیدریت که توانا و شیوازی گه شه کردنی ههه فیخوازیک جیاوازه و کاریگه ری ههیه له سهه پرۆسه ی فیرونی، ئه مهش ده بیته له کاتی هه لسه نگانده کانیاندا به هه ندوه ربگیدریت.

ره هه ندیکی دیکه فیرون و پرۆسه یه کی گه شه کردن بریتیه له ره هه نده بایه لۆژییه که ی که فیرونی مندالیک و گه نجیک و به ته مه نیک له یه ک جیاوازان. هه ریۆیه گرنگی مامۆستا و فیخواز ئاسته کان و قوناغه کانی فیرونی له به رچاوبگرتیه بۆ ئه وهی بریاری ئاقلانه له جو ر فیرکردن و هه لسه نگانده کاندایه کاریه ی نیت که دوا جار کاریگه ری ده بیته له سهه دروستکردنی پالنه رو دروستکردنی متمانه.

11- فیرونی ئالۆز به ئاله نگاری ده بیته و به ترس و هه ره شه په کده خریت:

مه‌به‌ست له‌م پراسیپه ئه‌وه‌یه که ئه‌و ژینگه‌یه‌ی که بریاره فی‌رخواز تیدا فی‌ریبیت ده‌بیت ژینگه‌یه‌ی که ئارام و دور له‌مه‌ترسی و هه‌ره‌شه‌بیت. هه‌مو فی‌رخوازی‌یک له‌ ژینگه‌یه‌ی که باشتر فی‌رده‌بیت که تیدا هه‌ست به‌ ئارامی و پشتگیری و هاوکاری و ئاله‌نگاری بکات. به‌لام کاتیک فی‌رخوازه‌کان له‌ ژینگه‌یه‌ی که پرتس و له‌ژێر فشاردان، ته‌رکیزو متمانه‌یان ده‌که‌وئیت ژێرکارگیه‌ری مه‌ترسی و هه‌ره‌شه‌کان و له‌بری فی‌ریون ته‌رکیزیان ده‌چیته‌ سه‌ره‌هۆکاری ترس و هه‌ره‌شه‌کان. ئه‌مه به‌و مانایه‌ نایه‌ت که فی‌رخواز نابیت روبه‌روی ئاله‌نگاریه‌کان بکریته‌وه، به‌لکو ده‌بیت هاوکاری و پشتگیری بکریت تا له‌ناوچه‌ی ئاسوده‌ی (comfort zone) بینه‌ده‌ره‌وه‌و روبه‌روی ئاله‌نگاریه‌کانی فی‌ریون ببیته‌وه.

۱۲- هه‌مو مه‌ندیکی به‌شیوازیکی تایبه‌تی خۆی ریکخواه:

له‌کاتی پرۆسه‌ی په‌روه‌رده و فی‌کردندا پتوسینه‌ ره‌چاوی جیاوازی تاکایه‌تی بکریت و دان به‌وه‌دابنریت هه‌ر فی‌رخوازیکی شیوازیکی تایبه‌تی خۆی هه‌یه بو فی‌ریون که جیاوزه له‌ هه‌ر خویندکاریکی تر. فی‌رخوازه‌کانیش ده‌بیت له‌وه‌ تیبگه‌ن که مه‌رج نییه‌ یه‌ک جو‌ر شیوازی ده‌رچون هه‌بیت و هه‌مویان یه‌ک پتوه‌ریان به‌سه‌رده جیبه‌جی‌بکریت. بو‌یه فی‌رخوازه‌کان کاتیک باشتر فی‌رده‌بیت که توانا که‌سی و جیاوازیه‌ تاکایه‌تیه‌کانی وه‌کانی وه‌ک به‌هه‌ره‌کانی، توانا‌کانی، کارامه‌یه‌یه‌کانی له‌به‌رچاوبگیردرین. بو‌ به‌ده‌سه‌ته‌تینی ئه‌م جو‌ره‌ی فی‌ریون، پتویسته‌ مامۆستا‌کان و په‌روه‌رده‌کاران فره‌جو‌ری و هه‌مه‌چه‌شنی ستایله‌کانی فی‌ریون ریکگانی وانه‌وتنه‌وه به‌کاربه‌ینن بو‌ ئه‌وه‌ی سه‌رچه‌می فی‌رخوازه‌کان بتوانن خۆیانی تیدا ببیننه‌وه. هه‌ر بو‌یه کاتیک مامۆستا‌کان ئه‌م هه‌مه‌چه‌شنیه به‌کارده‌هینن ریز له‌جیاوازیونی فی‌رخوازه‌کان و توانا‌کانیان ده‌گرن.

ئاراسته: Attitudes

چه‌مکی ئاراسته چه‌میکی ده‌رونزانی کۆمه‌لایه‌تییه، به‌ زمانی ئینگلیزی (Attitudes) و به‌زمانی عه‌ره‌بی (اتجاهات) ی بو‌ به‌کاردیت، فه‌یله‌سوفی ئینگلیزی هربرت سپنسر (Herbert Spenser) یه‌که‌م که‌س بو له‌ سالی (1862) له‌ کتیبه‌ به‌ناوبانگه‌ که‌ی (بنه‌ما سه‌ره‌تایه‌یه‌کان First Principles) ئه‌م وشه‌یه‌ی به‌کاره‌ینا و ده‌لێت: (بو‌ ئه‌وه‌ی بگه‌ین به‌ بیروکه‌ی راست و دروست سه‌باره‌ت به‌و بابته‌نه‌ی که ده‌بنه‌ هۆی وروژاندنمان، که شایه‌نی گه‌توگۆیه‌کی زوره‌ پشت به‌ ئاستیکی به‌رز له‌ ئاراسته‌کانمان ده‌به‌ستیت، له‌ روی بیرکردنه‌وه‌ی هه‌زییه‌وه‌ ئیمه‌ گرنگی به‌و جو‌ره‌ گه‌توگۆیانه ده‌ده‌ین و گوئیان لیده‌گرین و به‌شدارییان تیدا ده‌که‌ین). (اسماعیل، 2023: 10)

ئاراسته‌کان یه‌کیکه له‌ بابته‌کانی هه‌ره‌ گرنگه‌کانی ده‌رونزانی کۆمه‌لایه‌تی، پیناسه‌ی زوری بو‌ کراوه، له‌وانه:

- 1- بورجاردس 1931 Bogardus : ئاره‌زوی تاکه بو‌ ئه‌نجامدانی ره‌فتار بو‌ دور یان بو‌ نزیك دیاریده‌کات له‌ ژێرکارگیه‌ری هه‌ندیکی فاکته‌ری ژینگه‌یدا، که به‌هایه‌کی ئه‌رتی یان نه‌رتی پیده‌به‌خشیت به‌گوته‌یه‌ی روه و چون یان دورکه‌وتنه‌وه‌ی له‌هه‌لوئستیکیدا (الخاتنة، النوايسة، 2011: 148)
- 2- گیلفورد: 1897 – 1987 Guilford ئاراسته وه‌کو ئاماده‌یه‌کی به‌ده‌سه‌ته‌تینراو پیناسه‌ده‌کات به‌ پله‌ی جیاواز، که پال به‌تاکه‌وه ده‌نیت وه‌لامدانه‌وه‌ی هه‌بیت له‌ بابته‌کان و بارودۆخه‌کان و شته‌ پێشکه‌شکراوه‌کانی که دپته‌ پێشی، یان له‌گه‌لیه‌تی یان دژیه‌تی (منوفلی، 2018: 7).

چه‌مکی ئاراسته (Attitude) له‌روانگه‌ی گۆردن ئالپۆرته‌وه

زۆرىك له بۆچونه كانى ئالپۆرت سه باره به چه مكي ئاراسته له و ئارتىكله دا په نگه ده نه وه كه له كتيبي دهرونزاني كۆمه لايه تي زانكۆي كلاركه وه له سالي ۱۹۳۵ بلاكراوه ته وه (Handbook of Social Psychology, Clark University Press, Worcester, Mass., 1935).

چه مكي ئاراسته به كيكه له چه مكه به ريبلاوه كانى بواري دهرونناسي كۆمه لايه تي. له بهرته وهى تايهت نيه به ته نها قوتابخانه يه كى دهرونناسيه وه، ههروه ها چه مكه كه له و مشتومره دوره كه له نيوان ژينگه باوه ران و بو ماوه باوه راندا باوه، چونكه چه مكي ئاراسته تيكه ليه كه له كۆكرده وهى ههردو لايه نه كه و خۆى نابه ستيتته وه به ته نها لايه كيانه وه. هه ربۆيه له لايه ن ژماره يه كى زۆرى تيؤرسته كانه وه به كاره يتراره (Allport, 1933: 219). ههروه ها چه مكي هينده لاستيكيه كه ده كرپت هه م ره هه نديكي تاكه كه سي هه بيت هه م ره هه نديكي كلتورى هه بيت. بۆيه ئه مچه مكه ده كرپت چه مكي هه م دهرونناسيه و هه م كۆمه لناسيه نه بيت له هه مان كاتدا، بۆيه بۆته به رديكي گرنگى بناغه ي دهرونزاني كۆمه لايه تي ئه مريكي. هه ربۆيه به بۆچوني هه نديك جار دهرونناسي كۆمه لايه تي به زانستي ليكۆلينه وه يه كى زانستيه له سه ر ئاراسته داده نريت.

له به رانه برداو به هۆى زۆرى ماناو ته مومژاوى چه مكه كه وه زۆر زاناي وه ك (McDougall, 1933; Symonds, 1927) چه مكه كه يان به پيناسه نه كراو داناوه و پرسياريان له زانستي بوني هه يه. سه ره راي ئه وه، چه مكه كه بۆته چه مكي جيهاني و جيبايه خى توئيزينه وه زانستيه دهرونى و كۆمه لايه تيه كان. بۆ نمونه ئالپۆرت بۆچونتيكي توندو ره خه ني مكدوگال ده خاته رو كه ده لپت: "كۆمه لناس و دهرونناسه كان به م دوايانه ئاده بياتيكيان دروست كردوه كه پينده و ترپت ئاراسته ي كۆمه لايه تي كه مه به ست ليى به كاره يناني چه مكيكه بۆ چه نده ها فاكه كه چه ندين جوړى بيروپاو باوه رو تايه ته مه نديه كانى كه سايه تي و ئازايه تي و سه رشۆرى و به خشنده ي و چه نده ها چه مكي تر ده گرپته وه، من نازانم چۆن زانستىكي وه ك دهرونزاني كۆمه لايه تي پيش ده كه وپت كه نه توانيت جياووزى له نيوان چه مكه كاندا بكات" (1933: 219). سه ره راي ئه مانه، ئينكارى له وه ناكريت چه مكه كه بۆته چه مكيكه بنه ره تي له زانستي كۆمه لناسي و دهرونناسيدا و رۆلتيكي كاراي هه يه له توئيزينه وه كاندا. له روى ميژوييه وه ماناي چه مكه كه له وشه ي لاتيني (aptus) وه رگيراه كه به ماناي خۆگونجاندن (adaptedness) دپت، به لام له فۆرمدا (aptitude) واتاي ئاماده گيه كى سوبتيكي يان ميتناليه بۆ ئه نجامداني كرده يه ك. كه له ئيستادا وشه ي ئاراسته به ته واوى مانايه كى سه ره خۆى وه رگرتوه.

له روى پيناسه كردنى چه مكي ئاراسته وه، ئاسان نيه بتوانريت پيناسه يه كى جيگير و گونجاو بۆ چه مكه كه بدۆزريتته وه ئه وه ش له بهر فره ره هه ندى و فره به كاره يتراره چه مكه كه له لايه ن زانسته كانه وه. به لام سه ره ئه نجام ده توانين بلين ئاراسته ئاماده گيه كى عه قليب و ده ماري ريكخراوه له ريگه ي ئه زمون كه كاريگه رى راسته وخۆ يان ناراسته وخۆى هه يه له سه ر وه لامده ره وه كانى تاك بۆ شته كان و بارودۆخه كان.

ئالپۆرت ئامازه به پيناسه يه كى هيربه رت سپنسه ر (۱۸۶۲) ده كات كه بۆ چه مكي ئاراسته ي كردوه ده لپت: "ئاراسته گه يشته به داوه ريه كى دروستى ئه و پرسيارانه ي گفتوگۆى توند وه رده گرن، زۆرتر داوه ريه كانمان ده وه ستنه وه سه ر ئه و ئاراسته ميتناليه ي هه مانه كاتيك گوى ده گرپن يان به ژداريده كه ين، پتويستيش به وه ده كات كه فيرين بزاني تاچه ند مروقه كان راستن يان ناراستن" (Vol. 1: 1, i).

ئاراسته زۆر جار ده كرپت ئه رپنى يان نه رپنى بيت، هه ز يان رق بيت به رانه به به كه س و شت و بارودۆخه كان. كه واته ئه م خالى جياكاربه له نيوان ئه رپنى و نه رپنى خالتيكي روني ناسينه وه ي ئاراسته يه. هه رله م روانگه يه وه بۆگارديووس پينوايه "ئاراسته هه ولتيكي كرده ريه به ره و يان دژى هه نديك هۆكاري ژينگه يي كه به هايه كى ئه رپنى يان نه رپنى دروستده كه ن" (Bogardus, 1931: 52). ئالپۆرت له يه كيكى ديكه ي ئه و پيناسانه ي ئامازه ي پيداوون بريتيه له بۆچونتيكي مۆرگان (۱۹۳۴: ۴۴۰) كه

پيوايه ئاراسته هه ئويسته هه كى مئنتالیه كه پينماي رهفترده كات له سه ر بنه ماى ئه زمونه كاني پيشو وه لامده ره وهى هه بئيت. ئالپرت به رده وام ده بئيت له خستنه روى پيناسه كان و پيناسه هه كى ديكه ده خاته پيشچاو كه ده لئيت ئاراسته تيكه له هه كه له حه زه كان و خواسته كان و ترسه كان و جياكاريه كان و تپرواينه كاني ديكه بو ئه وهى ئاماده ي بدارت به تاكيك بو ئه نجامدانى كرده هه ك له سه ر بنه ماى ئه زمونه كاني پيشو.

ئالپورت بو زانينى سه ره تاي كار كردنى ده ر ونناسى له سه ر چه مكي ئاراسته، ده ه به ستته وه بو ده ر ونناسى ئه زمونى. بو نمونه ئامازه به و تاكيكردنه وه هه ده كات كه له سالى 1888 ئه نجامى دا و گه شته ئه و ئه نجامه ي كه ئه و كه سانه ي كه ئاگانا ئه ئاماده ن كرته له سه ر تيلگرافه كه دانين زوتر وه لامدانه وه يان ده بئيت كاتيك سيگنالى تيله گرافه كايان پنده گات له و كه سانه ي كه له كاتى گه شتى په يامه كه دا ئاگاداره كرتنه وه يان پيشتر ئاماده ييان تيدانه بوه. ئه م تاكيكردنه وانه كار يگه رى گوره يان هه بو له سه ر چه مكي كاني په يوه ست به ئاراسته وه ك تپرواين، بيره ينانه وه، داوه رى، بيركردنه وه، ئازادى ئيراده. روانگه هه كى ترى كار كردن له سه ر چه مكي ئارسته بره ته له روانگه ي ده ر ونناسى شيكارى كه پيوايه ئاراسته زور جار كرده هه كى نه ستيه. مه به ست له روانگه ي نه ستى بره تيه له وه ي كه ئارسته پالنه ره كه ي بره تيه له رقى يان خوشه ويستى يان حه ز يا جياكارى. به ديارىكراوى واته پالنه ره نه ستيه كان له پشت ئاراسته وه ن. هه روه ها ئالپورت له گوشه نياگى كومه ئناسيشه وه له چه مكي كه ي روانيه وه ئامازه ي به وه داوه كه ده كرئيت عادات و ژينگه كومه لايه تيه كانيش وه ك پيش مه رجى هه ر ره فترئيكى كومه لايه تى، كار يگه ريان هه بئيت له سه ر ئاراسته و چونه تى ئاراسته كردنى. ته نانه ت هه ندئيك جار هه بئيه كان (habit) به هاوماناي ئاراسته دانراوه.

ئالپورت (1933: 225) چوار جور يان دابه شكارى بو ئاراسته دياريده كات كه ئه وانيش:

- 1 - ئاراسته ده بئيت روگه هه كى ديارىكراوى هه بئيت و بوچونئيكى يه كلاكه ره وه هه بو جيهاى به هاكان و شته كان.
- 2 - نابئيت كرده هه كى له خو وه بئيت واته روئينى ئوته ماتيك بئيت، به لكو جورئيك له توندى و خالى جياكه ره وه ي تيدابئيت.
- 3 - له روى تونديه وه ده گورئيت. هه ندئيك جار زور ئاراسته كه زور به هه يزه، هه ندئيك جار كه م كار يگه ره.
- 4 - ره گئيكى ئه زمونى هه هه، واته بو ماوه هه كى كومه لايه تى نيه به ته نها.

پيوانه كردنى ئاراسته

گرنگى پيدانه كاني ده ر ونناسى كومه لايه تى ئه مريكى به كو كرده وه ي داتاكان و سوده رگرتن له ميتوده ئامار يه كان وا يكر د توئينه وه ئه زمونيه كان له سه ر ئاراسته به خيرا يى گه شه بكن. بو ئه مه ش پئويستى به هه بونى پئوه ر هه بو بو پيوانه كردنى. يه كئيك له و ريگانا نه ش بره تيبو له وه رگرتنى بوچونى خه لكى له ريگه ي پرسيار نامه وه. يا خود له ريگه ي پيدانى وه لامى هه لئبارده بو هه ر پرسيارئيك بو ئه وهى كه سى وه لامده ره وه ته نها وه لامه كه هه لئبئيرئيت نه ك پئويستبكات خوى وه لامه كه بنوسئيت. بو هه ر وه لامئيكى هه لئبئيردراو نمره داده نرئيت. هه روه ها چه نين جورى پئوه ريترى وه ك سايكوفيزيكال يانيش لا يكي رت كه وه لامده ره وه ئاستى رازيون و رازى نه بونه كه ي به ژماره ديارى ده كات.

لايه نه مه يدانیه كاني توئينه وه كه:

يه كه م: ريبازى توئينه وه كه و ديزايينى توئينه وه كه: له م توئينه وه هه يدا توئينه وه ران ريبازى نيمچه ئه زمونيان به كار هئيناوه. ئه مه ش به پيوانه كردنى كار يگه رى گوراوى سه ره به خو (به رنامه هه كى فيركردنى پيشنيازكراو) له سه ر گوراوى پاشكو

(ئاراسته بۇ فيربون)، له دو كۆمه له پيكاھتوه ئه ویش كۆمه له ی ئەزمونی كه بهرنامه كه ی له سه ر جیبه جیده كریت و كۆمه له ی ریککاری كه به شیوه ی ئاسای ده خوینن.

دوهم: كۆمه لگه ی توئینه وه كه:

دیاریکردنی كۆمه لگه ی توئینه وه به یه كینك له كاره گرنه كانی توئینه وه داده نریت، كه بریتیه له هه مو ئه و تاك كۆمه لانه كه بابته كیشه ی توئینه وه كه پیکده هینن (الجباري، ۲۰۱۱: ۲۴۵)

كۆمه لگه ی توئینه وه كه سه رجهم فیرخوازانی فاكه لتی پهروه رده ده گریته وه، كه له فاكه لتی پهروه رده له و به شان ه پيكاھتون وهك: (پهروه رده و دهرونزانی، میژو، جوگرافیا، كوردی، عه ره بی، ئینگلیزی، خویندنی ئایینی) كه ژماره یان (۲۷۸) فیرخوازه بۆ سالی خویندنی (2022-2023) توئیه ر ئاماری فیرخوازانی له به رپوه به رایه تی تواماری گشتی زانکۆی كۆیه وه رگرتوه.

سێیه م: نمونه ی توئینه وه كه:

نمونه ی توئینه وه كه پيكاھتوه له فیرخوازانی قوناغی (سێیه م) ی به شی پهروه رده و دهرونزانی كه ژماره یان (40) فیرخواز بو له ره گه زی نیر (16)، ره گه زی می (24) توئیه ر له بهر چهنده هۆكارێك ئه م به شه ی دیاریكرد، یه كینك له هۆكاره كان بابته كه بو ههروه ها ئه و قوناغه ش له دو گروپ پيكاھتوبون توئیه ر دهیتوانی یه كینكیان وهك كۆمه له ی ئەزمونی و ئه ویتریان وهك كۆمه له ی ریککاری ده ستنیشانبكات، ژماره ی فیرخوازانی قوناغی سێیه م گروپ (A) له (21) فیرخواز پيكاھتوبون و ژماره ی فیرخوازانی قوناغی سێیه م گروپ (B) له (19) فیرخواز پيكاھتوبون، له گروپ (A) (2) فیرخواز ته مه نیان گه ورتو بو له توئینه وه كه دورخانه وه به مه به سستی نه هیشتنی كاریگه ریه كه ی به هۆی هه بونی شاره زایی زیارتیان بۆیه ژماره ی فیرخوازانی گروپ (A) بو به (19) فیرخواز كه واته ژماره یان گه یشته (38) فیرخواز به شیوه ی كۆتایی.

ئامراز ی توئینه وه كه (Research Tools):

بۆ ده رهینانی ئامانجه كانی توئینه وه كه و تاقیکردنه وه ی گریمان ه كان سی ئامراز ی پێویسته كه ئه مانه ن:

1- دانانی بهرنامه ی فیكردنی پيشنياركرای فيربونی پشتبه ستو به مه ند.

2- تاقیکردنه وه ی ئاراسته بۆ فيربون (بونیاتی نا)

3- پلانی وانه وتنه وه.

- راستگۆی بهرنامه كه:

بۆ دۆزینه وه ی راستگۆی بهرنامه كه، پيش ده ستپيكردنی ئەزمونه كه توئیه ر بهرنامه پيشنياركرایه كه ی به شیوه ی سه ره تایی خسته به رده ست كۆمه لێك كه سانی شاره زا، دوا ی وه رگرتی كۆده نگییان له سه ری ئه نجامدانی هه ندیک له و گۆرانكاریانه ی كه پيشنياریان كردبو.

1- دانانی بهرنامه یه كی فیكردنی پيشنياركرای فيربونی پشتبه ستو به مه ند:

توئیه ر به سوده رگرتن له ئه ده بیات و توئینه وه كانی پيشو له وانه توئینه وه ی (فرج، 2020) و توئینه وه ی (الخالدي، 2019) و توئینه وه ی (جوده، 2013) و توئینه وه ی (سالم، عبد الفتاح، 2020) (جنسن، 2007) هه ستا به ئاماده كردنی هه نگاوه كانی بهرنامه كه.

دیاریکردنی پيكاھتوه كانی بهرنامه ی پيشنياركرای پشتبه ستو به مه ند :

_ ئامانجی گشتی بهرنامه كه، ئامانجی تايبه تی بۆ هه مو وانه كان.

_ ناوهروۆکی زانستی بهرنامه که: ناوهروۆکی بهرنامه که له ژیر رووشنای فیربونی پشتبهستو به مهند و ههنگاوهکانی، ئاراسته بو فیربون جیبه جیده کریت.
 _ ئامرازه کان و چالاکیه فیرکاریه کان.
 _ رینگاکی وانهوتنه وه.
 _ شیوازه کانی هه ئسه نگاندن.
 _ پلان وانهوتنه وه

_ ئاماده کردنی بهرنامه پيشنیارکراوه که له لایهن ماموستاوه له ناو پۆل (لایه نی تیوری) که له م ههنگاوه پیکهاتبو.

1) ئامانجه کان: ئامانجی گشتی بهرنامه ی پيشنیارکراو ئه مانه یه:

- گه شه سهندنی ئاراسته ی فیرخوازان بهرامبه ر به فیربون.
 - گه شه سهندنی توانای بیرکردنه وه ی فیرخواز.
 - گه شه سهندنی چه مکی خودی ئه ریی لای فیرخوازان .
 - یارمه تیدانی فیرخواز له به کارهینانی چالاکی زانه کی.

بهرنامه ی پيشنیارکراو پشت به ستو به مهند: بریتیه له چه ند به که یه کی بابته ی ئاراسته و رینمای قوناغی سییه م، که کۆمه لئیک رینگای وانهوتنه وه ی جۆراوجۆر له خۆده گریت له ژیر رووشنای ههنگاوهکانی فیربونی پشتبهستو به مهند دارێژراوه، هه ر به که یه ک ئامانج و ناوهروۆک و چالاکی و ئامراز ی فیرکاری و شیوازی هه ئسه نگاندن و ئامانجی گه شه سهندنی ئاراسته بو فیربون له لای فیرخوازان.

(ب) ناوهروۆکی زانستی بهرنامه که: مه به ستمان له ناوهروۆکی کۆمه لئیک وانه ی دارێژراوه به ستراتیه تی فیربونی مهند که ناوهروۆکی بهرنامه که پیکهاتوه له چه ند به که یه کی بابته ی ئاراسته و رینمای قوناغی سییه م.

(ج) هۆکارو ئامرازه فیرکاریه کان: به کارهینانی هۆکارو ئامراز ی فیرکاری وهك (خامه و تهخته و وینه و فیدیۆ و نه خشه) ههروه ها رینگا و شیوازی وانهوتنه وه ی جۆراوجۆر وهك (رینگای گه فتوگۆ و رینگای رۆلینین و رینگای پرسیار و وه لام و گروپات و نه خشه ی چه مکه کان هتد) ههنگاوهکانی فیربونی پشتبهستو به مهند که (جنسن 2007) ئاماژه ی پێ ده کات پیکدیته له (5) ههنگاو که ئه مانهن:

ههنگاوی یه که م: ئاماده کردن (الاعداد) Preparation

له م ههنگاوه دا ماموستا بیرۆکه یه کی گشتی سه باره ت به بابته که ده دات به فیرخوازان و ده بیته فیرخوازی پيشینه یه کی هه بیته له سه ر بابته که بو ئه وه ی بتوانیت ئه و زانیاریانه ی که وه ریده گریت له میشکی خۆیدا چاره سه ری بکات وروژاندنی میشکی فیرخوازه بو فیربونیکی نوی.

ههنگاوی دوهم: وه رگرتن (الاکتساب) Acquisition

له م ههنگاوه دا پيوسته فیرخواز بتوانیت به یه که وه به ستن دروستبکات له نیوان زانیاری نوی و زانیاری له وه پيشه کانی له میشکی دا، ئه مه ش له ئه نجامی فیربون سه رچاوه کانی وه رگرتنی زانیاری ده بیته وه کو کئیرکی و وروژینه ره کانی ژینگه ی ده ور به ر و رۆلینین و پرۆژه ی به کۆمه ل ئه م ههنگاوه جه خت له سه ر زانیاری له وه پيش ده کاته وه.

ههنگاوی سییه م: ورده کاری یان فراوانکردن (الاسهاب أو التفصیل والتوسع) Elaboration

لەم هەنگاو پەيوەندی بابەتەکان دەردەخات، فراوانکردنی مانای فېربون پېويستی بە تېگەيشتن هەيه ئەو هەش کاتېک رودەدات کە فېرخواز بەشدار بێت لە چالاکیەکانی ناو پۆل و زانیاریەکانی لەو هەو پېشی بەستتەوه بە زانیاریە نوێیەکانی بۆ ئەو هەي فېربونیکي مانادار روبدات. لەم هەنگاو دەریدەخات کە مېشکی ئەو فېرخوازە تا چەند توانای بەیه کەوه بەستنی زانیاریەکانی هەيه بە کۆئەندامی دەمار.

بۆ جېبەجېکردنی ئەم هەنگاو تويژەر رەچاوی ئەم خالانە دەکات:

پیدانی هەل بە فېرخوازەکان لە بەکارهێنانی توانا عەقڵیەکانی وەك (پۆلین کردن و شیکردنەوه و عەمبارکردن) تیکە لاوبونی فېرخواز بە چالاکیەکانی ناو پۆل.

پیدانی هەل بە فېرخوازان بۆ هەوئەدان و هەلەکردن و راستکردنەوهی هەلەکان یە کسەر.

بەکارهێنانی ستراتیژیەتی فېربونی جۆراوجۆر بە ئامانجی گەيشتن بە فېربونیکي مانادار وەکو (رۆلبنین و گەفتوگۆ و پرسیارو وەلام.....)

هەنگاوی چوارەم: پیکهتینان یادگە (تکوین الذاكرة) Memory Formation

ئامانجی سەرەکی ئەم هەنگاو ئەو هەيه کە مېشکی فېرخواز ئامادە بکات بۆ زانیاری نوێ وە دۆزینەوهی پەيوەندی نیوان ئەو زانیاریانەي کە فېری بوە لە گەل ئەوانەي پېشوتەر بۆ ئەو هەي کاتېک پېويستی بو بە ئاسانی بێتەوه یادی.

هەنگاوی پینجەم: یە کخستنی کرداری (التکامل الوظيفي) Functional Integration

لەم هەنگاوهدا فېربونی نوێ بە کاردێت بە ئامانجی پالېستیکردن و فراوانکردنی ئەو هەي پېشوتەر، پەرەپێدان و فراوانکردنی تۆرە دەماریەکان لە رینگەي بەیه کەوه بەستنی زانیاریەکان و شارەزاییەکانی لەو هەو پېش لە گەل زانیاریە نوێیەکان بەمەبەستی فېربونیکي مانادار.

پێوهری ئاراستە بۆ فېربون:

لەبەر نەبونی پێوهریکی گونجاو لە کۆمەلگەي کوردی بۆ ئاراستە بۆ فېربون لای فېرخوازانانی زانکۆ، تويژەر بەرەو کرداری بنیاتنان ئاراستەي گرت.

(Allen & Yen) ئاماژە بەوه دەکەن کە کرداری بنیاتنانی هەر پێوهریک بە گشتی بە چوار قۆناغی سەرەکیدا دەروات:

1- پلانندانان بۆ پێوهرە کە: ئەمەش بەدیاریکردنی تەوهەرەکان کە برگەکان لەخۆدەگرێت.

2- دارپشتنی برگەکان بەسەر تەوهەرەکان.

3- جېبەجېکردنی برگەکان لەسەر نمونەيەك لە کۆمەلگەي تويژینەوه کە.

4- ئەنجامدانی شیکارکردنی ئاماری بۆ برگەکانی پێوهرە کە بەمەبەستی دنیابون لە گونجاوی برگەکان (Allen & Yen).

(1979; 118-119)

بنەما سەرەکیەکانی بنیاتنانی پێوهری ئاراستە بۆ فېربون:

دەستپێک بێردۆزەکان و لەبەرچاوگرتنی بنەما سەرەکیەکانی بنیاتنانی پێوهری ئاراستە بۆ فېربون.

بۆ بونیاتنانی پێوهری ئاراستە بۆ فېربون لای فېرخوازان بە پشتبەستن بە تېروانیی بێردۆزی و لەبەرچاوگرتنی ئەم خالانەي خوارەوه:

1- پشت بەستن بە شیوازی خود دەربهرين (Self Report):

له بنیاته پيوهريه كاندا، كه له تپروانين و تيگه يشتني كه سايه تي ئه و تاكه (نمونه ي توئينه وه كه) له كاتي ئه نجامداني ئهركه كه بنیاتراوه.

2- پشت بهستن به پيوهري دهروني (سايكومه تري) بۆ بنیاتناني پيوهري توئينه وه كه، بۆيه خه سلته ته كاني پيوهري له روانگه ي تيوري پيوهري كلاسيكي وه ك بنه ما زانستيه كاني (راستگويي، جيگيري، بابه تي) و شيكردنه وه ي برگه كان بنیاتراوه.

3- پشت بهستن تپروانيني هزري (Ratinal) وه ك شاره زايي و تپروانيني توئيره له گه ل ئاماده كاري سه رچاوه و توئينه وه كان، ههروه ها پشت بهستن به لايه ني شاره زايي (Experience) بۆ بنیاتناني پيوهري وه ك وه رگرتني بيروراي شاره زايان و پسپوران.

توئينه وه ي سه ره تايي يه كه م:

به مه به ستی دروستکردنی برگه ودياريکردنی ته وه ره كاني پيوه ره كه توئيره فۆرميكي سه ره تايي كراوه يي بۆ نمونه يه ك له كۆمه لگه ي ئاماده كرد و دابه شيكرد به سه رياندا، ئه م فۆرمه چه ند برگه يه كي له خوگرتبو بۆ ئه وه ي فيرخوزان بيروكه و برگه ي زياتريان له لا دروستي بۆ ئه و برگانه ي كه دارپئرابون سه ره راي ئه وه ش نمونه ي توئينه وه كه ده توانيت پيشنيزاي خۆي سه باره ت به بابته كه بخاته رو، بۆ ئه م مه به سته توئيره پرسياره كاني ئاراسته ي (60) فيرخواز كرده دوا به دواي گه ران زۆري توئيره بۆ به دوا داچوني سه رچاوه كان و بيردۆزه كاني وه ك (بیردۆزی ئه لپورت Allport، بیردۆزی زانه كي، بیردۆزی ره فتاري) توئينه وه كاني پيشو له توئينه وه ي (الصمادي، معابرة، 2006) توئينه وه ي (احمد، سيوفي، 2016)

1- شيوازي سه ره تايي پيوه ره كه: (Questionnaire)

دواي كۆكردنه وه ي راپرسيه كراوه كه و ريكخستن وكورتكردنه وه ي، خرايه بهر دهست شاره زايان به سود وه رگرتن له بيردۆز و توئينه وه كاني پيشو، توئيره پيداويستي پيوه ره كه ي دروستكرد، كه بریتين له (52) برگه له (4) ره هه ند خۆي ده بينيته وه كه ئه مانه ن:

- ره هه ندي زانه كي

- ره هه ندي سۆزداري

- ره هه ندي ره فتاري

- ره هه ندي نيزاي ره فتار

- بژارده كاني پيوه ره كه:

بژارده كاني وه لآمدانه وه له ناوه روكي برگه كان (7) بژارده يه كه ئه مانه ن: (هه ميشه رازيم، زۆر رازيم، رازيم، ناتوانم بپياربدهم، نارازيم، زۆر نارازيم، هه رگيز رازينابم) به پيداني (7) خال بۆ وه لامي هه ميشه رازيم، (6) خال بۆ وه لامي زۆر رازيم، (5) خال بۆ وه لامي رازيم، (4) خال بۆ وه لامي ناتوانم بپياربدهم، (3) خال بۆ وه لامي نارازيم، (2) خال بۆ وه لامي زۆر نارازيم، (1) خال بۆ وه لامي هه رگيز رازينابم.

2- ئاماده كردني رينمايه كاني پيوه ره كه:

توئيره چه ند رينمايه كي ئاماده كرد به و مه رجه ي ره چاوي رونكردنه وه و ئاشكراي ئامانجي توئينه وه ي زانستي سه باره ت به وه لامه كان له سه ر راپرسيه كه ئه نجام بدریت، بۆ دلنبايون له مسۆگه ركردني وه لامي دروست داواي له نمونه ي

كۆمهنگه كه كرد وهلامى گشت پرسياره كان بدهنهوه، بۆ مسۆگهركردنى رۆنى رېنمايه كان بۆ ئه و تاكانهى كه پيوهره كهيان بۆ ئاماده دهكرىت، به مهرجه كانى بنیاتنانى پيوهرى دهرونى و پهروهردى دادهنرىت

3- تووژينه وهى سه ره تاي دوهم: چاوپىكه وتن بۆ رۆنى برگه و رېنمايه كان:

تووژهر ئه و ئه زمونهى له رىگهى چاوپىكه وتن ودانىشتن له گه ل (24) فېرخواز كه له كۆمهنگهى تووژينه وه كه بون له ناو زانكۆ ئه نجاميدا، به مه به ستهى ئاراسته كردنى چهند پرسيارىك بۆ فېرخوازن سه بارهت به ئاراسته بۆ فېربون بۆ رۆنى پيوهره كه به شيوهى سه ره تاي راوبوچون و تېبينه كانيان به هه ندوه رگيرا بۆ باشتر كردنى پيوهره كه، سه ره رايى رۆنى رېنمايه كان و دهسته واژه كان كه له ناو پيوهره كه دا هه بو ئه و ئه نجامانه له ئه زمونه كه دا رهنگدانه وهيه كى ئه رىنى هه بو. به نا مه زانستىيه كان بۆ پيوهرى ئاراسته بۆ فېربون:

راستىيه تى رواله تى: (الصدق الظاهري- Face validity)

مه به سته له راستگۆي رواله تى ئامرازى تووژينه وه، ئايا ئامرازه كه له روكه ش و رواله تدا، تا چهند دياردهيه كه ده پىوت، بۆ ئه و مه به سته ش برگه و پرسياره كان پشانى چهند كه سىكى پسپوړو شاره زاي بواره كه ده درىت، بۆ ئه وهى راي خويان له سه ريه كه به يه كهى به (باش و خراپ وهه موار كردن) ده ريرن .(بۆكانى، 2016: 174)

بۆ ئه و مه به سته تووژهر برگه كانى پيوهره كهى خسته به رده ستهى شاره زايان و پسپوړانى بوارى په روه رده و ده روزانى داوايان لىكرا راوبوچونى خويان سه بارهت به گونجاوى و نه گونجاوى برگه كان و بژارده كان ده ريرن و هه ر گۆرانكارىيه كى پىتابشه پىشنىازى بكه ن هه ر، ره زامه ندى پسپوړان و شاره زيان له سه ر گونجاوى و مانه وهى برگه كان دواى راوبوچون و پىشنىازى هه لسه نكىنه ران وه رگيرا بۆ گۆرپى هه ندى وشه و چك كردنى هه ندى له روى ناوه رو كه وه رىكخران، دواتر راستگۆي رواله تى دۆزىيه وه كه رىژه كهى (95%) به مه ش كۆتايى به ئاماده كردنى پيوهره كه هات.

پىداچونه وهى زمانه وانى:

دواى هاتنه وهى پيوهره كه له لايه ن شاره زايان و پىداچونه وهى به هه ردو پيوهره كه تووژهر به مه به ستهى رۆنى برگه كانى پيوهره كه له روى مانا و هه لهى رىزمانى هه ردو پيوهره كهى دا به شاره زايه كى زمانى كوردى له لايه ن زۆر به رىز (د. نه زيره) هه له چىنى بۆ كرا، دواى پىداچونه وهى شاره زايى زمانى كوردى بۆ پيوهرى ئاراسته بۆ فېربون كه پىكها تىبو له (52) برگه . راستىيه تى ره هه ندى (الصدق العاملي- Factor validity) بۆ برگه كانى پيوهرى ئاراسته بۆ فېربون:

له لاي زانايانى ئامار و پىوانه هه لسه نگاندى و تووژهران راستگۆي ره هه ندى برىتبه له ئامارىكى پىشكه وتوى باوه رپىكراو، خزمهت به تووژهران ده كات له كارى بونياتنانى پيوهره دا، له م رىگه يه وه پيوهره كه دابه ش هكرىت به سه ر ره هه نده كاندا، هه ر برگه يه كىش كامه ره هه نده گه رىته وه ديارىده كرىت، هه روه ها رىكخستن و گۆرانكارى له دابه شكردنى برگه كان ده كرىت به سه ر ره هه نده كانياندا ده توانرىت پىشبنى ئه وه بكرىت كه ئه م پيوهره ده توانرىت جىاوازى پىوانه كراو رونبكاته وه. (القصابى، 2020: 543). له پىناو به ده سته پىنانى پيوهرىك كه به توانايه كى به رز بنا سرىت، به مه به سته ديارىكردنى ئاراستهى فېرخوازن بۆ فېربون، پىويسته شىكردنه وهى ئامارى بۆ برگه كان ئه نجام بدرىت، بۆ ئه م مه به سته تووژهر دواى دانانى چوار ره هه نده بۆ پيوهرى ئاراسته بۆ فېربون ئه وانىش (ره هه ندى زانه كى، ره هه ندى سۆزدارى، ره هه ندى ره فتارى، ره هه ندى نيازى ره فتار) رىنگى شىكردنه وهى پىكها تهى سه ره كى (PCA) كورتر كراوهى (Principal component analysis) به كار هىنا له هه گبهى ئامارى (Spss) (Dimension Reducation) بۆ (Factor Analyze) شىكردنه وهى ره هه نده كان، كه (500) فېرخوازى هه لىبژارد له سه ر بنه ماى ياساى په نجه كانى ده ست

کراوه، که پيوهره که له (52) برگه پیکهاتبو وه ک له پاشکۆی ژماره(1) دا هاتوه، که ههر برگه یه ک لیکدانی ژماره (5) کراوه دواى دابه شکردنی پيوهره که به م شیویه به سه ر فیخوازان و وه رگرتنه وه ی وه لامة کان به به کارهینانی ئەم رینگایه برگه کان دابه شبون به سه ر په ههنده کان به لام ژماره ی برگه کان که مبهویه وه به هۆی به شداربونی چه ند برگه یه ک له په ههنديک و اتا باری چه ند په ههندي (Cross Loading) بو، ههروه ها ههنديک له برگه کان له و باره (Loading) ه نزمتر بو که توێژه ر دیاریکردبو، له بهر ئەم هۆکارانه له کۆی (52) برگه (26) برگه مایه وه ئەوانیش برگه کانى (1، 2، 3، 4، 5، 7، 8، 10، 11، 12، 13، 14، 17، 23، 24، 25، 26، 29، 30، 31، 32، 33، 40، 41، 42، 43)

جیگيری پيوهره که (ثبات المقياس - Measurement of the Reliability)

به ئامرازیک ده گوتريت جیگير، ئە گه ر چه ند جاریک له گه ل هه مان گروپ و سامپل و، له هه مان

هه لومه رجدا، جیبه جیبکريت، ده بیت هه مان ئە نجام به ده سته وه بدات (بۆکانی، 2020: 177).

توێژه ر به رینگای ئە لفا کرونباخ (Cronbach's Alpha) جیگيری ناوه کي دۆزیه وه. قه باره ی نمونه که له (500) فیخواز پیکهاتبو، ده رکه وت جیگيری پيوهره که به ها که ی (0.89)، که ئە مه ش به ها یه کي به رزیو، ههروه ها جیگيری بۆ په ههنده کانى پيوهره که دۆزیه وه: په ههندي زانه کي به ها که ی (0.75) که ئە مه ش به ها یه کي به رزه. په ههندي سۆزداری به ها که ی (0.75) بو، ههروه ها په ههندي په فتاری به ها که ی (0.83) بو، په ههندي نیازی په فتار به ها که ی (0.83).

راستی و دروستی ناوه کی (Internal safety)

ده بیت توێژه ر ئە و گۆراوانه کۆنترۆل بکات، که گومان ده کریت، کار بکه نه سه ر ئانجامه کان و نه هیلن ورد و دروست بن، بۆ ئە م مه به سته توێژه ر هه ولی کۆنترۆلکردنی ئە و گۆراوانه ی دا:

1- جیاوازی له نیوان تاکه کانى نمونه که:

توێژه ر توانی ئە و گۆراوه کۆنترۆل بکات له رینگای ئە نجامدانی کاری هاوتاکردنی هه ردو کۆمه له که ی توێژینه وه که له هه ر یه که له (ته مه ن به سال، تاقیکردنه وه ی زیره کی، پروانامه ی ئە کادیمی دایکان و باوکان، باری ئابوری).

2- بارودۆخی ئە زمونه که و روداوه کان:

له ماوه ی ئە زمونه که دا هیچ روداویکی له ناکو روینه دا ببیته هۆی دروستبونی به ربه ست به درێژایى ماوه ی ئە نجامدانی توێژینه وه که، هه ر بۆیه ده توانین بلیتین که کاریگه ری ئە م فاکته رانه بیلایه ن بو.

3- گه شه کردن:

مه به ست لی گۆرانکاریه کانى فسیۆلۆجی و بایۆلۆجیه، که له ژینگه ی تاکه کانى نیو هه ردو کۆمه له ی ئە زمونی و ریککاری توێژینه وه که روده دن، یان بارودۆخه ده رو نییه کاریگه ره کان ده گرتیه وه، که له ماوه ی جیبه جیگيری ئە زمونی توێژینه وه که روده دن، خۆشه ختانه ئە م فاکته رانه روینه داو هیچ کاریگه ریه کی له سه ر ئە نجامه کانى توێژینه وه که نه بو هه ر له رۆژی ده سته پیکردنی توێژینه وه که تاوه کو رۆژی کۆتایهینانی ماوه ی ئە زمونی توێژینه وه که کۆتایى هات.

4- هه لومه رچی ئە زمونه که:

توێژه ر هه مان بارودۆخی بۆ هه ردو کۆمه له که ره خساند، تاکه جیاوازی له نیوانیاندا به کارهینانی گۆراوی سه ربه خو بو بۆ کۆمه له ی ئە زمونی واته کارلیکی ئە م فاکته ره بیلایه ن بو، ههروه ها پرۆسه ی پێوانه کردنی گۆراوه پاشکۆکان به هه مان پێوانه و هه مان هه ل و مه رجدا ئە نجامدرا.

5- پيوهره کانى توێژینه وه که:

توێژەر هەولێداوه که هەدو پێوهەرەکانی توێژینه‌وه‌که له‌یه‌ک بارودۆخ جێبه‌جێبکات له‌سەر کۆمه‌له‌کانی توێژینه‌وه‌که.

دروستی دەرەوه (External Safety)

توێژەر هەولێداوه ئەو فاکتەرەکانە کۆنتڕۆڵ بکات که کار له راستی و دروستی دەرەکی توێژینه‌وه‌که ده‌کەن به‌م شێوه‌یه‌ی خوارەوه:

• کارلیکی کاریگەری گۆراوی سەر‌به‌خۆ له‌گەڵ لایه‌نگیری تاقیکردنه‌وه‌که، توانرا کۆنتڕۆلی ئەم هۆکاره بکریت به‌هۆی به‌کاره‌ینانی گۆراوه سەر‌به‌خۆکه بۆ کۆمه‌له‌ی ئەزمونی، سەر‌ه‌رای هاوتاکردنی فێرخوازان له‌ کۆمه‌لیک گۆراو له‌ نیوان هەردو کۆمه‌له‌که‌دا.

• کاریگەری کردارەکانی توێژینه‌وه‌که (نه‌پێی پاراستن) (Experimental Procedures Research Confidentiality) به‌مه‌به‌ستی کۆنتڕۆڵکردنی ئەم گۆراوه توێژەر هەولێدا فێرخوازان ئاگادارنەبن له‌ کاره ئەزمونه‌که و توێژینه‌وه‌ی زانستییه، بۆیه توێژەر هەر له‌یه‌که‌م رۆژی ده‌ستپێکردنی ئەزمونی تاوه‌کو کۆتا رۆژی ئەزمونی توێژینه‌وه‌که خۆی ئەنجامیدا بۆ ئەوه‌ی توێژینه‌وه‌که به‌شێوه‌یه‌کی سروشتی ب‌روات و بگات به‌ ئەنجامیکی ورد.

هۆلی ئەزمونه‌که:

ئەزمونه‌که له‌و هۆلانه‌بو که کورسییه‌کانی جولاو بو، چونکه گونجاو بو بۆ ئەزمونه‌که، تهنه‌ا به‌لام کۆمه‌له‌ی رێککاری له‌و هۆلانه‌بو که کورسه‌کانیان چه‌سپاو بو، به‌لام له‌ روی درێژی و پانی و ساردی و گه‌رمی و روناکی و ژماره‌ی ده‌رگا و په‌نجه‌ره‌وه‌که‌ی کوبون.

بابه‌تی زانستی (Subject Matter)

ئەو بابەتانه‌ی که دانراون بۆ ئەزمونه‌که هه‌مان ئەو بابەتانه‌یه، که هەردو کۆمه‌له‌که‌ی توێژینه‌وه‌که ده‌یخوینن، واته‌ بابەتەکانی خوێندن بۆ هەر سێ کۆمه‌له‌ی توێژینه‌وه‌که وه‌ک یه‌کوبون واته‌ هه‌مان بابەت که ئەویش پێکهاتبو له (18) بابەت، که له‌ کۆرس بوک جێگیرکرا، دوا‌ی ئەوه‌ی له‌لایه‌ن لیژنه‌ی زانستی به‌ش بریاری لێدرا که بخوێندریت بۆ سالی خوێندنی (2022-2023)

پروسه‌ی وانه‌وتنه‌وه (Teaching Process)

به‌مه‌به‌ستی کۆنتڕۆڵکردنی ئەم پروسه‌ی وانه‌وتنه‌وه‌یه توێژەر وه‌ک مامۆستای بابەت خۆی وانه‌ی به‌ هەردو کۆمه‌له‌که‌ی توێژینه‌وه‌که و ته‌وه، واته‌ توێژەر هه‌ستا به‌ وتنه‌وه‌ی هەر دو کۆمه‌له‌ی ئەزمونی و رێککاری، که هەر یه‌که‌یان به‌ رێگی جیاواز که کۆمه‌له‌ی ئەزمونی به‌ ستراتیژیه‌تی فێربونی پشت‌به‌ستو به‌مه‌ند، کۆمه‌له‌ی رێککاری به‌ رێگی ئاسای وانه‌یان پيوتراره.

دابەشکردنی به‌شه‌وانه‌کان (Lessons Distribution)

توانرا ئەو هۆکاره کۆنتڕۆڵبکریت له‌ کاتی دابه‌شکردنی به‌یه‌کسانی به‌شه‌وانه‌کان له‌ نیوان هەردو کۆمه‌له‌که‌دا، توێژەر رێکه‌وت له‌گەڵ سه‌رۆکی به‌شی ده‌رونزانی له‌سه‌ر میکانیزمی رێکخستن و دابه‌شکردنی به‌شه‌وانه‌کان له‌ هه‌فته‌یه‌که‌دا، که تایه‌ت بو به‌ بابەتی ئاراسته‌ و رێنمایی بۆ هەردو کۆمه‌له‌ی توێژینه‌وه‌که، به‌شه‌وانه‌کان دابه‌شبون به‌سه‌ر (2) رۆژدا له‌ هه‌فته‌یه‌که‌دا که بریتیون له‌ رۆژانی (یه‌ک شه‌مه‌مه - چوار شه‌مه‌مه) بۆ هەردو کۆمه‌له‌که‌ بۆ هەر رۆژێک (2) به‌شه‌وانه‌ ده‌خوێندرا هەر وانه‌یه‌ک پێکهاتبو له (90) خوله‌ک.

کاری تاقیکردنه‌وه‌ی پێشه‌کی:

توێژهه ئهه گۆراوهی کۆنترۆلکرد به جیبهجیکردنی پیرهی ئاراسته بۆ فیربون و چه مکی خود لای فیرخوازن، به جۆریک جیبهجیکرا له سهه ههردو کۆمه لهی توێژینه وه که، له سهههتای دهستپیکردنی ئەزمونه که هه مان پیره له سهه هه مان کۆمه له له کۆتایی ماوهی ئەزمونه که دوباره کرایه وه.

خستنه روی ئەنجامه کان و شیکردنه وه یان:

بۆ ئەم مه به سههه توێژهه ران داتا کان یان داخلی هه گبهی ئاماریکرد بۆ شیکردنه وه و رافه کردنی ئەنجامی ئامانجه کان که به م شیوه یه ی خواره وه بو:

ئامانجی یه که م: بونیاتانی به رنامه یه کی فیرکردنی پینشیارکراوی فیربونی پشتبه ستو به مهنده له سهه ئاراسته بۆ فیربون و چه مکی خود لای فیرخوازن، توێژهه ران توانیان ئەم ئامانجه بپینته دی ئەمهش به ههنگاوی رون و ئاشکرا ههروهک له پيشوتردا باسکراوه.

دوه م: زانیی کاریگه ری به کارهینانی به رنامه یه کی فیرکردنی پینشیارکراوی فیربونی پشتبه ستو به مهنده له سهه ئاراسته بۆ فیربون له لای فیرخوازن.

بۆ جیبهجیکردنی ئەم ئامانجه دو ئامانجی لاره کی تری لیده بپه وه که بریتیه له:

آ- زانیی کاریگه ری به رنامه یه کی فیرکردنی پینشیارکراوی فیربونی پشتبه ستو به مهنده له سهه ئاراسته بۆ فیربون لای نمونه ی توێژینه وه که به به راوردکردنی تاقیکردنه وه ی پيشینه و پاشینه.

ب- زانیی کاریگه ری به کارهینانی ستراتیه تی فیربونی پشتبه ستو به مهنده لای فیرخوازان کۆمه لهی ئەزمونی و کۆمه لهی ریککاری له سهه ئاراسته بۆ فیربون.

به مه به سههه دنیابونه وه له ئاسای دابه شبونی داتا کان، سودکان له تاقیکردنه وه ی "شاپیرو – ویک" (Shapiro-Wilk) وه رگرت که وه کو له خسته ی خواره وه ده رده که ویت، داتای ههردو گۆراوی ئاراسته بۆ فیربون و چه مکی خود ئاستی به لگه داریان گه وره تره له (0.05) (P-Value > 0.05)، ئەمهش نیشان ده دات که داتا کانمان دابه شبونیک سروشتیان هه یه وه ئەتوانین تاقیکردنه وه پارامیتریک به کارینین.

خسته ی (1)

تاقیکردنه وه ی ئاسای دابه شبون بۆ داتا کان

Tests of Normality		
Shapiro- Wilk		
P-Value	ئامار Statistic	گۆراوی پاشکۆ
0.375	0.949	ئاراسته بۆ فیربون

وه کو له خسته ی خواره وه ده رده که ویت، جیاوازییه کی به لگه داری ئاماری له نیوان تاقیکردنه وه پيشینه و پاشینه هه یه، ئەمهش به سهه رنجدان به وه ی که به ها (t) ده رهینراو (2.824) گه وره تره له به های (t) خسته ی (2.101) ههروه ها (P-Value = 0.011 < 0.05) به نمره ی ئازادی (18).

به له بهرچا و گرتنی ئه وهی که کۆمه لهی رینککاری گۆرانکاری به لنگه داری ئاماری به سهردانه هاتوه، به لام کۆمه لهی ئه زمونی به پینچه وانه وه گۆرانکاری به لنگه داری ئاماری به خۆیه وه بینیه، بۆیه ده توانین هۆکاری ئه م جیا وازیه بۆ جیبه جی کردنی بهرنامه که بگه رینینه وه، به واتایه کی دیکه بهرنامه که کاریگه ری هه بوه له سه ر ئه وانه ی که له سه ریان جیبه جیکراوه، به مه به ستی ده ستنیشان کردنی بری کاریگه ریه که، سو دمان له ها وکیشه ی کۆهن (Cohen) وه رگرت که نیشانده دات بری کاریگه ریه که بریتیه له (0.73) که به ئاستیکی مامنا وند له کاریگه ری ئه ژمارده کریت. ههروه ها جیگای سه رنجه که لادانی پتوه ری له تاقیکردنه وه ی یه که م بریتبوه له (40.755) به لام له تاقیکردنه وه ی دو م دابه زیوه بۆ (19.440)، ئه مه ش نیشانده دات که بهرنامه که هۆکاری که مکردنه وه ی جیا وازی نیوان به شدارانی نمونه که یه.

خشته ی ژماره (2)

کاریگه ری به کارهینانی بهرنامه ی فیرونی پشتبه ستو به مه ند به ئاراسته بۆ فیرونی.

P-Value	به های (t)		لادانی پتوه ری	جیا وازی نا ونده کان	نا وندی ژمیره یی	جۆری تاقیکردنه وه	گۆراوی پاشکۆ
	خشته یی	ده سکه وتو					
0.011	2.101	2.824	19.44	21.84	373.37	پیشینه	ئاراسته ی فیرونی
			0				
			40.75		351.53	پاشینه	
			5				

N=19 df=18

ب-مه به ستی زانیی زانیی کاریگه ری به کارهینانی ستراتیژییه تی فیرونی پشتبه ستو به مه ند لای فیرخوا زانی کۆمه لهی ئه زمونی و کۆمه لهی رینککاری له سه ر ئاراسته بۆ فیرونی به سو دوه رگرتن تاقیکردنه وه ی (t) بۆ دو نمونه ی جوت (Paired Samples t-test) نا وندی ژمیره ی تاقیکردنه وه ی یه که م و دو ه ممان پیکه وه به راورد کرد که وه کو له خشته ی خواره وه ده رکه ویت:

۱. کۆمه لهی رینککاری: له کۆمه لهی رینککاری جیا وازیه کی به لنگه داری ئاماری له نیوان تاقیکردنه وه ی یه که م و دو ه مدا نییه ئه مه ش به سه رنجدان به وه ی که به ها (t) ده رهینراو (0.742) بچو کتره له به های (t) خشته ی (2.101) ههروه ها (P-Value=0.468>0.05) به نمره ی ئازادی (18). بۆیه به و ئه نجامه ده گه ین، که له نیوان تاقیکردنه وه ی یه که م و دو ه مدا، جیا وازیه کی به لنگه داری ئاماری به سه ر کۆمه لهی رینککاری نه هاتوه.

خشته ی ژماره (3)

جیا وازی نیوان تاقیکردنه وه ی یه که م و دو ه می کۆمه لهی رینککاری نیشانده دات

P-Value	به های (t)		لادانی پتوه ری	جیا وازی نا ونده کان	نا وندی ژمیره یی	جۆری تاقیکردنه وه	گۆراوی پاشکۆ
	خشته یی	ده سکه وتو					

0.468	2.101	0.742	19.937	3.63	133.16	یه کهم	ئاراسته‌ی فیرون
			17.038		136.79	دوهم	

N=19 df=18

۲. کۆمه‌له‌ی ئەزمونی: له گروپی ئەزمونیشدا جیاوازییه‌کی به‌لگه‌داری ئاماری له نیوان تاقیکردنه‌وه‌ی یه کهم و دوهمدا به‌دینه‌کرا ئەمه‌ش به سه‌رنجدان به‌وه‌ی که به‌ها (t) ده‌ره‌ئیراو (0.151) بچوکتیه (له به‌های (t) خشته‌ی (2.101) و هه‌روه‌ها (P-Value=0.882>0.05) به نمره‌ی ئازادی (18). بۆیه به‌و ئەنجامه‌ده‌گه‌ین که ئەم ستراتژییه‌تی فیرونی پشتبه‌ستو به‌مه‌ند کاریگه‌ری له‌سه‌ر ئاراسته‌ی کۆمه‌له‌ی ئەزمونی نه‌بو.

خشته‌ی ژماره (4)

جیاوازی نیوان تاقیکردنه‌وه‌ی یه کهم و دوهمی کۆمه‌له‌ی ئەزمونی نیشانداده‌ات

P-Value	به‌های (t)		لادانی پێوه‌ری	جیاوازی ناوه‌نده‌کان	ناوه‌ندی ژمیره‌ی	جۆری تاقیکردنه‌وه	گۆراوی پاشکۆ
	خشته‌ی	ده‌سکه‌وتو					
0.882	2.101	0.151	17.288	0.79	133.00	یه کهم	ئاراسته‌ی فیرون
			16.260		132.21	دوهم	

N=19 df=18

یه کهم: راسپارده‌کان

- 1- داواکارم له‌سه‌رۆکایه‌تی زانکۆ که بریاریدات به‌کردنه‌وه‌ی خول بۆ مامۆستایانی زانکۆ له‌سه‌ر چۆنیه‌تی شاره‌زابون به‌و به‌رنامه‌یه‌وه‌جیه‌جێکردنی له‌گشت به‌شه‌کانی فاکه‌لتی په‌روه‌رده.
- 2- به‌کارهێنانی به‌رنامه‌یه‌کی فیترکردنی پێشنیارکراوی فیرونی پشتبه‌ستو به‌مه‌ند له‌گشت به‌ش و قۆناغه جیاجیاکانی خوێندن.
- 3- داواکارم له وه‌زاره‌تی په‌روه‌رده سود له به‌کارهێنانی به‌رنامه‌یه‌ بکه‌ن بۆ وتنه‌وه‌ی سه‌رجه‌م بابه‌ته‌کانی پرۆگرامی خوێندن له‌گشت قۆناغه جیاجیاکانی خوێندن.

دوهم: پێشنیازه‌کان

- 1- کارایی به‌رنامه‌یه‌کی فیترکردنی پێشنیارکراوی فیرونی پشتبه‌ستو به‌مه‌ند له‌سه‌ر ئاراسته‌ بۆ فیرون و چه‌مکی خود لای فیترخووازی قۆناغی یه کهم له بابه‌تی گه‌فتوگۆی ئەکادیمی له فاکه‌لتی په‌روه‌رده.
- 2- کارایی به‌رنامه‌یه‌کی فیترکردنی پێشنیارکراوی پشتبه‌ستو به‌مه‌ند له‌سه‌ر ده‌ستکه‌وتی خوێندن و پالنه‌ری فیرون لای فیترخووازی قۆناغی سێیه‌م له‌بابه‌تی رینگاکی وانه‌وتنه‌وه له فاکه‌لتی په‌روه‌رده.
- 3- کارایی به‌رنامه‌یه‌کی فیترکردنی پێشنیارکراوی پشتبه‌ستو به‌مه‌ند له‌سه‌ر ده‌ستکه‌وتی خوێندن و بیرکردنه‌وه‌ی زانستی لای فیترخووازی پۆلی ده‌یه‌م له بابه‌تی فیزییا.

سه‌رچاوه‌کان:

- ابراهيم، رضا محروس السيد، 2022، اثر برنامج التعليمي قائم على نظرية التعلم المستند الى الدماغ في الدافعية العقلية وخفض الاخفاق المعرفي لدى تلاميذ المرحلة الابتدائية ذوي صعوبات التعلم، العدد(193) الجزء (3) https://sciences.univeyes.net/journals/jsrep_journal/article
- بؤكاني، ساير، 2020، ميتؤدى توؤزينه وهى زانستى، چاپى دوهم، خانه و چاپ و بلاوكراوهى چوارچرا، سليمانى.
- الجباري، كاظم كريم رضا، ٢٠١١، مناهج البحث في التربية وعلم النفس، طبع الاول، دار النعيبي، بغداد.
- الخامس الأساسي في العلوم، مجلة الجامعة الإسلامية للدراسات التربوية والنفسية، المجلد الثاني والعشرون، العدد الأول، ص111- ص138 يناير 2014 ISSN 1726-6807 <http://www.iugaza.edu.ps/ar/periodical>
- سديق، فوناد، 2015، دهر ونزاني كؤمه لايه تي، هه لير.
- السلطي، ناديا سميح، 2009، التعلم المستند الى الدماغ، دار المسيرة للنشر و التوزيع، عمان، الأردن.
- الطيبي، مسلم يوسف، 2014، أثر برنامج تعليمي مستند إلى الدماغ في تحسين التحصيل لدى طلبة الصف ظاهر، عقيل امير جبر، 2019، فاعلية التعلم المستند الى الدماغ في عادات العقل لدى طلاب الصف الرابع العلمي في مادة الفيزياء، مجلة القادسية للعلوم النسائية المجلد (22) العدد(3) السنة (2019).
- العوم، عدنان يوسف، 2013، علم النفس الاجتماعي، الطبعة الاولى، دار الاثراء للنشر، عمان .
- منوفلي، شيماء متوكل الناجي، 2018، **إتجاهات طلاب تخصص علم النفس بالجامعات الحكومية بولاية**، رسالة ماجستير غير منشورة، كلية الدراسات العليا - قسم الإرشاد النفسي و التربوي، جامعة السودان للعلوم و التكنولوجيا، السودان.
- Akyurek, E., & Afacan, O. (2013). Effects of brain-based learning approach on students' motivation and attitudes levels in science class. *Mevlana International Journal of Education (MIJE)*, 3(1), 104-119.
- Allport, G. W. (1933). 1. Attitudes. *terminology*, 219.
- Allport, G. W., & Murchison, C. (1935). *Handbook of Social Psychology* Clark University Press.
- Berninger, V.W., & Richards, T. L. (2002). *Brain literacy for educators and psychologists*. Florida: Elsevier Science.
- Bogardus, E. S. (1931). Social process on the Pacific coast. *Publication of the American Sociological Society*, 26, 1-9.
- Caine, R. N., & Caine, G. (1994). *Making connections: Teaching and the human brain*. Menlo Park, CA: Addison-Wesley Pub. Co
- Caine, R., & Caine, G. (2000). 12 brain/mind natural learning principles. Caine Learning, 1-6. Caine, R., Caine,
- Caine, R., Caine, G., Klimek, K., & McClintic, C. (2009). *Brain/mind learning principles in action: Developing executive functions of the human brain* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press
- Caine, R.N., Caine, G., McClintic, C., & Klimek, K. (2009). 12 Brain/Mind Learning Principles In Action: Developing Executive Function of the Human. (2"d ed). California: Corwin Press.
- Cervone, D., & Pervin, L. A. (2008). *Personality: Theory and Research* (10th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons
- Cherry, K. (2022). Gardeners' theory of multiple intelligences. *Verywell Mind*. <https://www.verywellmind.com/gardeners-theory-of-multiple-intelligences-2795161>
- Connell, J. D. (2009). The Global Aspects of Brain-Based Learning. *Educational Horizons*, 88(1), 28-39.
- Derlega, V.J., Winstead, B.A., & Jones, W.H. (2005). *Personality Contemporary Theory and Research*. Canada: Wadsworth

- DiTullio, G. (2018). An examination of planning and implementing brain-based strategies in the elementary classroom.
- Donnelly, J., & Lambourne, K. (2011). Classroom-based physical activity, cognition, and academic achievement. *Preventative Medicine*, 52, 36-42. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2011.01.021>
- Dubinsky, J. M., Roehrig, G., & Varma, S. (2013). Infusing Neuroscience Into Teacher Professional Development. *Educational Researcher*, 42(6), 317-329. doi:10.3102/0013189x13499403
- Fuller, J.K. & Glendening, J.G. (Spring, 1985). The neuroeducator: Professional of the future. *Learning and the Brain*, 24(2), 135-137.
- Fuller, J.K. & Glendening, J.G. (Spring, 1985). The neuroeducator: Professional of the future. *Learning and the Brain*, 24(2), 135-137.
- Gearin, B. M., & Fien, H. (2016). Translating the neuroscience of physical activity to education. *Trends in Neuroscience and Education*, 5(1), 12-19. doi:10.1016/j.tine.2016.02.001
- Given, B. K. (2002). *Teaching to the brain's natural learning systems*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development
- Grice, J. W. (2007). Person-centered structural analyses. In R. Robins, C. Fraley, and R. Krueger (Eds.) *Handbook of research methods in personality psychology* (pp. 557-572). New York, NY: Guilford Press.
- Haglund, E. (1981). A closer look at the brain as related to teachers and learners. *Peabody Journal of Education*, 58(4), 225-234. doi:10.1080/01619568109538340
- Hart, L. A. (2002). *Human brain & human learning*. Covington, WA: Books for Educators
- Hunter, M. (1976). Teacher competency: problem, theory, and practice. *Theory Into Practice*, 15(2), 162
- Jensen, E. (1998). *Teaching with the brain in mind*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Jensen, E. (2000, April). Brain-based learning: a reality check. *Educational Leadership*, 76-80
- Jensen, E. (2005). *Teaching with the brain in mind* (2nd ed.). Alexandria, VA: ASCD.
- Jensen, E. (2008). *Brain-based learning* (2nd ed.). California: Corwin Press.
- Jensen, E. (2008a). *Brain-based learning: the new paradigm of teaching*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press
- Kurt, Serhat. (2020). Kolb's experiential learning theory & learning styles. *Educational Technology*. <https://educationaltechnology.net/kolbs-experiential-learning-theory-learning-styles/>
- McDougall, W. 1933. *The energies of men*. New York: Scribner's. Pp. ix + 395.
- Murphy, C., Scantlebury, K., & Milne, C., (2015). Using Vygotsky's zone of proximal development to propose and test an explanatory model for conceptualizing coteaching in pre-service science teacher education. *Asia Pacific Journal of Education*, 43(4), 281-295. <http://dx.doi.org/10.1080/1359866X.2015.1060291>
- Nelson-Jones, R. (2000). *Six key approaches to counseling and therapy*. London, England: SAGE.
- Neve, C. D. (1985). Brain-compatible learning succeeds. *Educational Leadership*, 83-85
- Neve, C. D., Hart, L. A., & Thomas, E. C. (1986). Huge learning jumps show potency of brain-based instruction. *Phi Delta Kappan*, 68(2), 143-148.

- Rothbart, M. K., Posner, M. I., & Kieras, J. (2006). Temperament, attention, and the development of self-regulation.
- Saleh, S. (2011). The effectiveness of brain-based teaching approach in dealing with the problems of students' conceptual understanding and learning motivation towards physics. *Educational Studies*, 38(1), 19-29. doi:10.1080/03055698.2011.570004
- Samur, Y., & Duman, B. (2011). How an awareness of the biology of learning may have an effect on performance. *Education as Change*, 15(2), 257-270. doi:10.1080/16823206.2011.619139
- Schultz, D.P., & Schultz, S.E. (2013). *Theories of personality Canada: Cengage Learning*.
- Schwartz, M. (2015). Mind, brain and education: A decade of evolution. *Mind, Brain and Education*, 9(2), 64-71. Doi:10.1111/mbe.12074
- Shabatat, K., & Al-Tarawneh, M. (2016). The impact of a teaching-learning program based on a brain-based learning on the achievement of the female students of 9th grade in chemistry. *Higher Education Studies*, 6(2), 162. doi:10.5539/hes.v6n2p162
- Spencer, H. 1862. *First principles*. (Reprinted from 5th London ed.) New York: Burt. Pp. xv + 483
- Stang, K. (2022). *Brain-Based Learning Methods and Student Achievement* [Master's thesis, Bethel University]. Spark Repository. <https://spark.bethel.edu/etd/898>
- Stevens-Smith, D. A. (2016). Active bodies/active brains: The relationship between physical engagement and children's brain development. *The Physical Educator*, 73(4), 719-732. doi:10.18666/tpe-2016-v73-i4-6447
- Symonds, P. M. 1927. What is an attitude? *Psychol. Bull.*, 24, 200 f.
- Tanner, D., (2016). Jean Piaget's debt to John Dewey. *AASA Journal of Scholarship and Practice*. 13(1)
- Tokuhama-Espinosa, T. (2011). *Mind, brain, and education science: A comprehensive guide to the new brain-based teaching*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc.